

TRGOVSKI TOVARIŠ

LETO XXXIV

1937

ŠTEVILKA 1-2

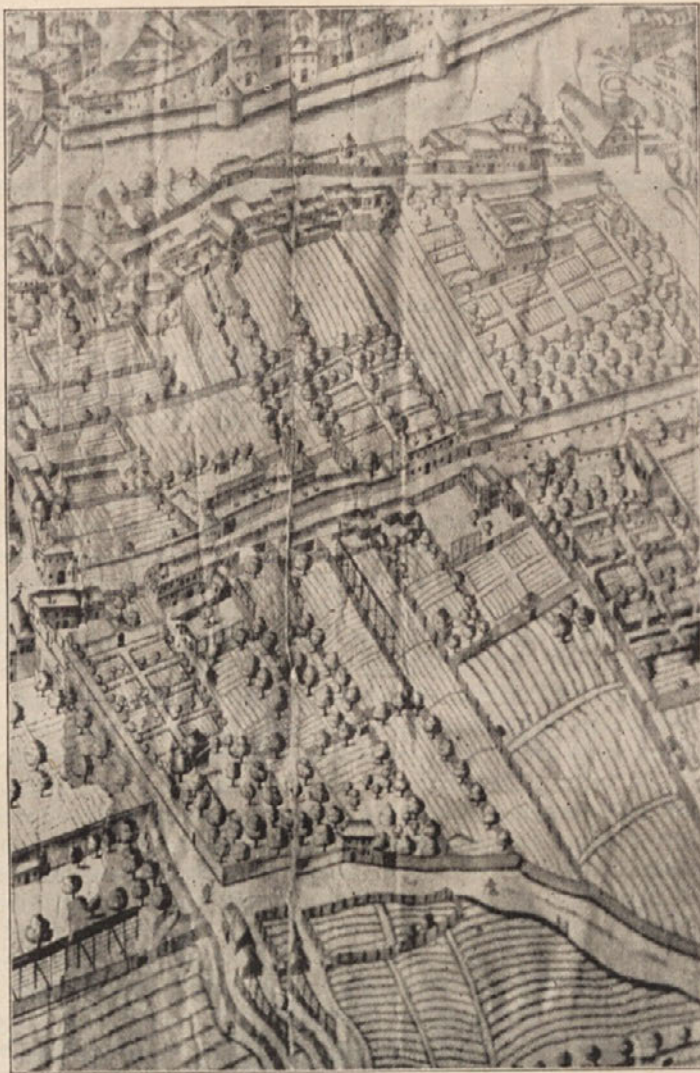
Dr. Rudolf Andrejka

TRGOVSKA ZGODOVINA SCHELLENBURGOVE ULICE V LJUBLJANI

Že v najstarejših načrtih Ljubljane (tloris iz srede 17. stoletja, Valvazorjeva grafična zbirka Ljubljane v univerz. knjižnici v Zagrebu iz l. 1670., Florjančič-Kaltschmiedov načrt Ljubljane iz l. 1744.) vidimo na skrajnem zapadu Kapucinskega predmestja ulico, ki je vezala, potekajoča od severa na jug, današnje Tyrševo, prej Dunajsko cesto s predmestjem Gradiščem. Smer in ulična črta te ulice je ostala do današnjih dni neizpremenjena, samo da je bila za Valvazorja le redko obzidana s hišami in pristavami. V prometnem pogledu pa je bila važna, ker je bila najkrajša zveza skozi mesto za prehodni promet iz severa na jug.

Ta ulica, ki so jo l. 1877. ob uvedbi uličnih tabel imenovali Schellenburgovo ulico, ima svoje ime po Jakobu Schellu, plem. Schellenburgu, roj. 24. julija 1632 v Sterzingu v Tirolah, umrlem 1. februarja 1715 v Ljubljani, ustanovitelju uršulinskega samostana in cerkve, stoječih ob podaljšku te ulice na Kongresnem trgu. A že mnogo prej je dal uršulinski samostan ulici starejše ime *Nunskaulica* (Klosterfrauengasse), ki ga najdemo konec 18. stoletja v raznih arhivalnih virih. Najstarejši splošni naziv te četrti v mestnih davčnih urbarjih je »*Pred špitalskimi v r a t m i*« (vor dem Spittal-Thor), ki pa je obsegal tudi današnje Prešernovo ulico in del Tyrševe ceste. Če so pa hoteli še posebno natanko označiti današnje Schellenburgovo ulico, so rabili naslov »*Z a k a p u c i n s k i m s a m o s t a n o m*« (Hinter dem Capuziner Kloster), ki se je ohranil za današnji zapadni del Kongresnega trga in za Schellenburgovo ulico v govorici starih Ljubljančanov do sredi 19. stoletja, ko kapucinskega samostana (na spodnjem koncu današnje Zvezde) že davno ni bilo. Med 1870—77 se je za Schellenburgovo ulico, v kateri je bil izza 1825 v Maličevi hiši nastanjen poštni urad, udomačilo tudi ime »*Poštna ulica*«, ki pa oficijelno ni bilo priznано. V drugi polovici 18. stoletja nahajamo v listinah tudi naziv »*Gallova ulza*« (prav s temi slovenskimi besedami; glej spodaj po VI.)

Trgovska in obrtna zgodovina Schellenburgove ulice je razmeroma mlada. Ulica je veljala sicer že konec 18. stoletja kot podaljšek Dunajske ceste za glavno, to je v današnjem smislu državno cesto, a dolgo časa, tja do 1860, ni bila žila trgovskemu življenju, saj so jo ob Valvazorjevih časih obdajali večinoma vrtovi in pristave; in še 1802 je bilo v njej samo

Celotni pregled Schellenburgove ulice okoli 1675

z vsem ozadjem do današnje Wolfove ulice na eni in Valvazorjevega trga na drugi strani. Na koncu ulice (desno) kapucinski vrt, današnja »Zvezda«. Nazorno se vidi vrtni značaj ulice.

5 hiš. Mestni značaj dobiva okolica prav polagoma: 1707—17 z graditvijo uršulinskega samostana, 1726 z dozidanjem uršulinske cerkve, okoli 1750 z lepo Puchentallovo (danes Koslerjevo) palačo, konec 18. stoletja s prezidavo Luckmannove, Maličeve in Rudolfove (danes Souvanove) hiše, 1837 z novim poslopjem Kazine itd. A velikega prometa, kakršnega si želi trgovec in obrtnik, v tej ulici ni bilo, saj je potekala ob periferiji tedanjega

mesta in ni vodila vanj. Ko se je v začetku 19. stoletja zvezala Dunajska cesta z novo Tržaško komercialno cesto po današnji Aleksandrovi cesti, je še tisti promet, ki ga je imela Nunska (= Schellenburgova) ulica, znatno padel.

Značilno za razmere, ki so vladale v tem pogledu še med 1840—50, je dejstvo, da se v Eberlovo (današnje Souvanovo) hišo št. 58 (= 1) leta 1842. niso hoteli vseliti kramarji in obrtniki, pa čeprav jim je magistrat priredil v pritličju lepe, svetle in tople lokale zastonj kot zameno za kramarske kolibe na Špitalskem in Čevljarskem mostu. Gospodarsko življenje se pač razvija po svojih notranjih zakonih in se razcvita šele tedaj, kadar so dozoreli vsi pogoji za njegovo rast.

Ti pogoji so se začeli pojavljati šele okoli 1865, ko sta se v ulici udomačili centri družabnega (Kazina in Čitalnica) in prometnega (Pošta) življenja, množili in ojačili pa so se, ko je Kranjska stavbna družba med 1876—1890 zazidala ves dotodaj prazni svet zapadno od ulice z vrsto modernih hiš in palač, odprla Knafljevo in Beethovnovno ulico itd.

Danes ne poteka Schellenburgova ulica več na skrajnem mestnem obodu, kakor nekoč, marveč je postala ena glavnih prometnih žil ljubljanskih. Vsi pritlični lokali njenih strnjjenih poslopij so do zadnjega izrabljeni. Ulica je prekosila v tem pogledu marsikatero stare, častitljive trgovske ulice notranjega mesta. Oglejmo si zato po redu njenih hišnih števil, njen razvitek.*

I.

Hiša Schellenburgova ulica št. 1 (Souvanova hiša)

1771—1785: št. 42; 1785—1805: št. 37; 1805—1877: št. 57; 1877—1936: št. 1

Za Valvazorja so bili tu vrtovi, ki so mejili na Auerspergove odnosno Fabjančičeve vrtove in segali do današnje Šubičeve ulice. Njih lastnik je bil blagajnik deželnih stanov Adam Dinzl. Navpično na ulico, tam kjer je sedaj prvi del Souvanove hiše s podaljškom nekdanje Čitalnične dvorane, je stala enonadstropna pristava, ostali del posestva pa je bil ločen od ulice samo z leseno vrtno ograjo (glej Stele: Valvazorjeva Ljubljana, slika 39).

Dne 13. decembra 1709 je to veliko posestvo, podložno imenju meščanskega špitala, kupil Janez Daniel plem. Erberg za 1000 fl. (glej: Urbarium des Bürgrl. Spitals zu Laybach 1707 v mestnem arhivu). Od njega je prišlo 1722 na Franceta Mihaela pl. Erberga, kateri je plačeval 1726 od posestva, ki je veljalo za 2 grunta, 4 fl. 40 kr. davka in kontribucije. V Erbergovi rodbini je ostalo do l. 1804., ko je prišlo od Wolfa Danijela barona Erberga dne 28. februarja 1804 na Evo baronico Parovič, hčerko odvetnika deželne (ograjne) sodnije (Landschranne) dr. Janeza Antona pl. Puchentalla in soprogo graščaka Franceta barona Paroviča v Čabru.

* Vrstni red se prične pri številki 1, na severozapadnem koncu Zvezde in neha pri številki 8, na križišču Tyrševe ceste in Prešernove ulice. Lihe številke (1, 3, 5, 7) so na levi, sode (2, 4, 6, 8) pa na desni strani ulice, gledano s Kongresnega trga.

Od nje je posestvo kupil dne 14. julija 1808 ljubljanski veletrgovec Lovrenc Anton Rudolf. Rojen okoli 1750 neznano kje (morda v ribniškem okraju), se je iz malih začetkov (bil je prvotno »expeditor factoriae«, torej odpravnik špedicijske tvrdke) povzpел že 1786 do imovitega trgovca in imel svojo hišo v Gradišču na tedanji Tržaški cesti 12 (danes Cesta 29. oktobra 17). Dne 31. januarja 1798 je na dražbi kupil za 6015 fl. bivšo dr. Posavčevo hišo v Gosposki ulici 351 (poznejša Pongračeva hiša št. 213, danes nova Prelogova hiša št. 1 v Gosposki ulici), hišo na Tržaški cesti pa je prodal veleposestniku Andreju Obrezi. Trgovina Lovrenca Rudolfa je bila za francoske zasedbe poleg Domianove največja v Ljubljani; plačevala je l. 1814. davka 210 fl.

Lovrenc Anton Rudolf je bil 1812 pristav (adjoint) francoske merije v Ljubljani in upravitelj opuščene kapucinskega samostana. Od njegovih

Souvanova hiša

št. 1, od 1862—93 sedež Narodne čitalnice.

hčerka se je poročila Frančiška z veletrgovcem Simonom Lepušičem na Starem trgu 12 (danes Ahačičeva hiša št. 13), Marijo pa je vzel 19. januarja 1787 sloveči odvetnik in poznejši predsednik trgovskega sodišča v Trstu, dr. Jožef Vogou.

Lovrenčev sin Anton Rudolf, roj. 1779 v Ljubljani, je nadaljeval očetovo trgovino v hiši št. 57 Nunska ulica (poznejša Souvanova hiša, Schellenburgova ulica 1), ker je mati Ana Marija, roj. Schwarz po Lovrenčevi smrti (1816) podedovala hišo v Gosposki ulici. Bil je dvakrat oženjen, prvič (1804) s trgovčevno hčerko Jožefino Steinwender, s katero ni imel otrok, drugič (1810) z Jožefino Sommacampagna, roj. 1796 na Reki, hčerko trgovca Giovannija Sommacampagna in Tereze Cavalieri. Iz tega zakona sta se mu rodila dva sinova, o katerih bo govor pozneje. Trgovec Anton Rudolf je bil podjeten mož, toda bolehen. Bil je član konzorcija, ki je 1817 pokupil vrt bivšega kapucinskega samostana, današnjo Zvezdo. Po njegovi

smrti (1818) se je vdova Jožefina dne 18. maja 1819 poročila z odvetnikom dr. Lovrencom Eberlom, roj. 17. julija 1779, sinom gostilničarja in majhnega fužinarja Gašperja Eberla v Železnikih (rod je bil iz Sorice), ki pa je umrl že 4. septembra 1839, dočim je vdova živela še do 22. aprila 1859.

Njena sinova iz prvega zakona (dr. Eberl ni imel otrok) Adolf, roj. 1811 in Anton Rudolf, roj. 1814, sta po materi podedovala hišo in posestvo (izročilo 9. junija 1860). Adolf Rudolf je bil tajnik banskega stola v Zagrebu in umrl v Celovcu, dr. Anton Rudolf ml. pa je postal odvetnik v Ljubljani; v literarni zgodovini je znan kot varuh Prešernovih otrok. Umrl je v Ljubljani. Iz zakona z Albino Stöckl, hčerko apelacijskega svetnika v Celovcu Jakoba Stöckla in Alojzije Vogou, je imel sinova Antona, roj. 1850 in Jožefa, roj. 1852, od katerih je služil prvi od 1871 do 1907 pri odpravništvu Kranjske hranilnice.

Kdaj je bila današnja Souvanova hiša sezidana, ni znano. Verjetno je, da je hišo postavil v današnji obliki veletrgovec Lovrenc Anton Rudolf ali pa njegov sin Anton Rudolf, ko se je iz Gosposke ulice preselil z ženo tu sem.

Trgovsko in obrtno življenje v Rudolfovi hiši

Hiša je za ljubljansko trgovsko zgodovino precej pomembna, ker je bila prva v Schellenburgovi ulici, ki je dobila že pred 96 leti trgovske lokale v pritličju namesto prejšnjih hlevov in skladišč. Predelavo je izvršila 1840 vdova Jožefina Eberl na pobudo mestnega magistrata, ki je vzel z najemno pogodbo z dne 22. maja 1841 od nje vseh 6 na novo predelanih lokalov v najem za letnih 450 fl. Mesto je namreč mislilo vanje namestiti še one lastnike bivših kramarskih kolib na Špitalskem in Čevljarskem mostu, ki se jim l. 1840. niso mogli dodeliti lokali v novozgrajenih bazarskih hišicah v Slonovi (današnji Prešernovi) ulici, vendar se je ta namera temeljito ponesrečila. Kramarji kratko in malo niso hoteli v nove lepe lokale, katere jim je magistrat zastonj ponujal in so se rajši cela leta tožarili z mestom. Edino dva (Janez Jurij Scribe in Katarina Ziegler) sta se za dobo 1 leta vselila, ostalih 4 prostorov pa magistrat niti z javno dražbo niti pod roko ni mogel nikomur oddati.

Če gledamo ta pojav s stališča današnjih razmer, ko je Schellenburgova ulica postala središče trgovskega življenja in ko so trgovski lokali v njej med najbolj iskanimi, se nam zdi postopanje takratnih kramarjev skoraj nerazumljivo. Toda pozabiti ne smemo, da je bila ta ulica (takrat še Nunska ulica — Klosterfrauengasse) leta 1841. v trgovskem pogledu mrtva, ker je šel promet v mesto in iz njega severno in južno od nje. Meščani so kupovali v lokalih na Mestnem in Starem trgu, v Špitalski in Zidovski ulici, kmetsko prebivalstvo iz okolice pa je prihajalo v mesto po Dunajski cesti in Slonovi ulici, po Rimski cesti in Gledališki (Wolfvovi) ulici.

Le prav počasi so se selili v trgovske lokale Eberlove hiše manjši obrtniki, tako 1843 krojač Boštjan Koščial, 1844 prodajalec usnja Martin Hrovatin, 1845 krojač Ivan Weber in čevljar Jožef Jubel, ki je tu vztrajal do 1860, a večina lokalov je bila do 1855 prazna. Leta 1861. je odprl tu brivnico in prodajalno človeških las (>Menschenhaarhändler<) Ludovik Businaro, doma iz Roviga v Italiji, odkoder je prišel v Ljubljano kot fagotist vojaške godbe ter se tu poročil 1861 z Jero Mallner,

hčerko krčmarja Jožefa Mallnerja in Marije Ritajne v Gradišču. Imel je hišo v Hilšerjevi ulici 10 in bil znan v oficirskih krogih kot posojevalec denarja, toda proti visokim obrestim. Bil je tudi lastnik gradiča Perovo pri Kamniku.

Vselitev »Čitalnice« v Souvanovo hišo

Novo, obrtno življenje je prinesla v to hišo ustanovitev Čitalnice leta 1862. Ni tu mesto, da podamo v podrobnem sliko zgodovine in razvoja te častitljive narodne ustanove. Tu naj zadostujejo v zvezi s prehodom lastnine te hiše v roke Souvanove rodbine nastopni podatki:

Dne 20. oktobra 1861 se je v takratnem Zalarjevem hotelu »Pri slonu« ob velikem navdušenju vseh narodnih krogov ustanovilo društvo »Narodna čitalnica«; nje prvi predsednik je bil prvi slovenski župan ljubljanski, Miha Ambrož. Ker se je kmalu pokazalo občutno pomanjkanje lastnih prostorov, se je Čitalničnin odbornik, trgovec Fran Ksaver Souvan odločil, da v ta namen kupi Rudolfovo hišo v Nunki ulici 57, ki je stala s 15 okni na ulico, ravno nasproti »Kazine«. Dne 3. marca 1862 jo je kupil od takratnih lastnikov, dr. Antona in Adolfa Rudolfa za 38.000 fl. Souvan je na svoje stroške prezidal in podaljšal levi dvoriščni trakt hiše, namestil v pritličje restavracijo, v prvo nadstropje kavarno s 4 okni na ulico, plesno (koncertno) dvorano pa nad restavracijskimi prostori, jo dal po slikarju Borovskem ornamentalno preslikati ter prizidal tem stavbam 1864 še stekleni salon in na vrtu kegljišče.

Čitalnica se je preselila v spodnje prostore že konec 1862, slovesna otvoritev dvorane pa je bila 22. novembra 1863. V njej se je vršila v začetku 1864 Vodnikova slavnost, slovesno obhajala tisočletnica prihoda sv. Cirila in Metoda in dvajsetletnica »Novic«. Ko je prvi predsednik Ambrož zaradi bolezni odstopil, je bil na njegovo mesto izvoljen dr. Janez Bleiweis in obdržal predsedništvo »Čitalnice« do smrti (1881). Čitalnica je bila odslej skozi 30 let zatočišče vsega kulturnega in družabnega življenja slovenske Ljubljane, v teh prostorih so se rodili in razvijali prvi početki današnje »Glasbene Matice« in njenega pevskega zbora, Dramatičnega društva in slovenske drame in opere.

Čitalnica je bila dolga leta tudi središče slovenskega družabnega življenja in to ne samo ob koncertnih, gledaliških in plesnih prireditvah, ampak tudi ob vsakdanjih prilikah. Restavracijo je vodil sprva Nikolaj Ronner, kmalu za njim pa jo je prevzel Janez Viljem Kham, roj. 1838 v Ljubljani, sin ljubljanskega trgovca in špediterja Janeza Khama, sprva jurist, potem gostilničar na Frančevem nabrežju 251 (danes Cankarjevo nabrežje 11). Leta 1870. mu je bil naslednik Ivan Tanjko, ki je vzel njegovo vdovo Marijo, roj. Farčnik. Od 1890—92 je vodil restavracijo Franc Kaube iz Maribora.

Kavarnar Čitalnice je bil dolga leta popularni »Andrejček«. Bil je član Južnega Sokola in ostal samec. Od 1886 je bil kavarnar Čitalnice Gregor Majnik, po rodu iz Idrije. V kavarni je bilo do 1890 vedno prav živahno. Tu se je igrala med drugimi igrami na kvarte tudi igra »pol dvanajstih«. Nje navdušeni pristaši so bili trgovca Karl Zwyer in Jožef Debevec, kanonik Karel Klun, deželni blagajnik Žagar in drugi. Tarok je družil odvetnika dr. Radoslava Razlaga in dr. Valentina Zarnika, deželnega glavarja dr. Jožefa Poklukarja, trgovca Hugona Turka, dežel-

nega knjigovodjo Franceta Ravniharja in mestnega komisarja Jaka Tomca, ki je veljal za najboljšega tarokista v Ljubljani.*

Kegljišče na Čitalničnem vrtu je slovelo za najboljše v Ljubljani. V stalno kegljaško družbo so zahajali rokavičar Janez Nep. Horak, čevljar Jožef Schwentner iz Krakovega, trgovec z obleko Reichmann s Starega trga, poštni komisar Tone Premk, zavarovalni uradnik Kristan in dr. Igralo se je časih zelo visoko. Trgovec s konji Jože Princ iz Št. Petra na Krasu, p. d. Maslo, je tu dobival in izgubljal na tisoče goldinarjev.*

Hišnik Čitalnice, obenem čez 40 let (od 1851) trafikant v desnem prtiličju na ulico je bil Janez Tomažič, roj. 1809 v Smartnem pri Litiji, bivši cerkovnik in krojač. Njegova trafika je bila zelo priljubljena, zlasti odkar so v njej pomagale njegove zale hčerke. Njegov sin Janez, roj. 1841, je bil pozneje župnik na Igu. Po Tomažičevi smrti (1886) je prevzel hišništvo v Čitalnici in trafiko v Schellenburgovi ulici Franc Češark, roj. 1832 v Ribnici. Od njegove vdove Amalije, roj. Varl je 1919 prešla trafika na Zalko Sever, ki jo še danes vodi, dasi v drugem lokalu.

Po naselitvi Čitalnice so se v prenovljeni Souvanovi hiši začeli močneje pojavljati trgovski in prodajalni lokali. Tako so se od 1869 sem vselili knjigovez Avgust Kremžar, čevljarja Valentin Volta in Janez Princ, 1876 krtačar Miha Mihelič, 1877 slaščičarka Emilija Bachmann, 1882 luksuzni pek Franc Cacak, 1885 strugar Jožef Oblak, 1886 čevljar Anton Cerar, 1893 krojač Franc Železnikar itd.

Po smrti Franc Ks. Souvana star. (14. maja 1885) je prešla hiša (izročilo z dne 12. decembra 1885) na njegova sinova Franca Ks. ml. in Ferdinanda. Ta je 1888 prodal svoj delež na hiši bratu Francu Ks. ml. V lasti njegovih dedičev je hiša še danes. (O Souvanovi trgovski rodbini glej moj članek v Trgovskem Tovarišu 1936, št. 8/9, stran 135—139).

Po izselitvi »Čitalnice« v nove prostore v »Narodnem domu« in po velikem potresu 1895 se je Souvanova hiša temeljito popravila in nje pročelje na ulico olepšalo. V prenovljene trgovske lokale so se vselili: 1896 krojač Primož Fran Cassermann, 1900 Amalija Češark z galanterijsko trgovino, ki jo je vodila poleg trafike v prostorih današnje Tičarjeve trgovine, 1902 modistka Ana Eberle, 1903 trg. agentura Cesare Menardi, 1904 krojač Jožef Pettauer, 1905 Slovenska eskomptna banka (ravnatelj Bogady), 1907 barvar Anton Boc. Opuščene prostore Češarkove galanterijske trgovine je 1909 zasedel optičar Karl Jurman. Ko se je 1912 izselil v nasprotno Schleimerjevo hišo št. 4, se je vselila v prazne prostore najprvo tvrdka z modnim blagom J. Weiss, leta 1915. pa trgovka s papirjem Marija Tičar, por. Šušteršič, po rodu iz Trboj, ki pa je 1926 umrla. Trgovino, eno najboljših te vrste, vodi odslej njen soprog Anton Šušteršič.

Leta 1914. so se vselili v lokale na desno od vežnega vhoda brivec Emil Navinšek, sin krojača Petra Navinška, ki ima izredno elegantno in moderno brivnico, 1919 vrtnar Pavel Šimenc, 1922 čevljar Franc Szantner (prej v Schleimerjevi hiši šte. 4), 1926 drogerija Adrija (iz Bonačeve hiše št. 5), 1934 krojač Adalbert Pučnik itd. Češarkovo trafiko je 1919 prevzela Zalka Sever, a jo preložila od levega konca na skrajni desni konec hiše.

* Povedal gosp. Jean Schrey.

II.

Hiša Schellenburgova ulica št. 2

(K a z i n a)

1838—1877: št. 80 Kapucinsko predmestje, 1877: št. 2 Schellenburgova ul., št. 1 Kongresni trg

Na prostoru, ki ga zavzema danes poslopje Kazine in severno cestišče Kongresnega trga pred njim, je stala za Valvazorjevih časov pritlična pristava s hlevi in gospodarskimi poslopji. Na levi od nje je bila Sebastijan Walterjeva hiša, poznejša gostilna pri »Zlati zaponi«, na desni pa je potekal 3 m visok zid kapucinskega samostana do spodnje Kapucinske, poznejše Gledališke (današnje Wolfove) ulice. Za dvoriščem omenjene

Kazinsko poslopje

okoli 1850. Kostanji v Zvezdi so stari šele 25 let. Verande pred Kazino z zidanimi stebri danes ni več.

pristave so segali, ločeno od nje s precej visokim zidom, po celi dolžini današnjega Kazinskega vrta in bivše Ovijačeve hiše same velike njive do prvih hiš Kapucinske ulice (Glej: Stele, Valvazorjeva Ljubljana 1928, sliki 39 in 41).

Kdaj je pristava izginila, ni znano, najbrž konec 18. ali v začetku 19. stoletja, ker je bil pred sto leti tam že prazen prostor, ki ga je mesto rabilo za odkladanje cestnega materiala.

Zgodovina Kazinskega poslopja, ki se je sezidalo v letu 1837., je zvezana z zgodovino kapucinskega vrta, ker se je njega severno zapadni vogal porabil za stavbišče in cesto pred njim. Zato ne bo odveč, da se to podrobneje popiše in to tem bolj, ker tudi Vrhovec

ni mogel (Hauptstadt Laibach, 1888, str. 199) razjasniti nadaljnega razvitka nekdanjega Kapucinskega vrta (današnje »Zvezde«) do gradnje Kazinskega poslopja, v razdobju med 1824—37.

Postanek »Zvezde«

Leta 1809. so Francozi zasedli Kranjsko in Ljubljano in ustanovili tu svoje Ilirske provincije. Katoliškim redovom niso bili naklonjeni in so leta 1810. pregnali kapucine iz Ljubljane, spremenili njih cerkev sv. Janeza v vojno skladišče, samostan pa v kasarno. Po odhodu Francozov so našli Avstrijci samostan in cerkev v tako obupnem stanju, da so opustili misel, vrniti jih prejšnjemu namenu.

Tako se je avstrijska vlada naposled odločila, da zapuščeni samostan s cerkvijo in obširnim vrtom proda. Dne 10. februarja 1817 je bila licitacija, ki jo je vodila provizorna ilirska domenska uprava. Svet nekdanjega kapucinskega samostana, ki je obsegal vse zemljišče današnje »Zvezde« ter severni ulični del Kongresnega trga, je izdražil za 1950 fl. konzorcij ljubljanskih trgovcev (Lovrenc Anton Rudolf star., Gašper Kanduč, Franc Hojnik, Andrej Malič star., Miha Rainisch, Jožef Seunig in odvetnik dr. Janez Jurij Zwayer). V kupni pogodbi z dne 14. junija 1817, točka 4, pa se je moral konzorcij zavezati, da sveta ne bo porabil za vrtove, marveč ga v 4 letih zazidal s solidno zgrajenimi in z opeko kritimi hišami.

Kapucinsko cerkev in samostan so porušili, a konzorcij je pustil kupljeni svet nezazidan, tako da so ležali tam kupi ruševin do leta 1821., ko se je bližal ljubljanski kongres in z njim obisk mogočnikov cele Evrope. Ker se lastniki bivšega Kapucinskega vrta niso ganili, je dal novi župan ljubljanski, Janez Nep. Hradecky na mestne stroške odpraviti podrtine in izravnati svet, na katerem so se potem za časa kongresa vršile vojaške parade.

Od tedaj je preteklo še mnogo časa, ne da bi se na tem prostoru izvršila kakšna bistvena izprememba, samo da se je izravnani, toda še pusti svet leta 1824. posadil z mladimi kostanjevimi drevoredi, ki so ga križali v osmih smereh. S tem je bila današnja »Zvezda« sicer zasnovana, toda še vedno na tujem svetu, ker se mesto ni moglo pogoditi s konzorcijem ljubljanskih trgovcev za prodajno ceno.

Začetki Kazinskega poslopja

Spremembe v tem stanju so se začele pripravljati leta 1834., ko je stopil premiselni in odločni Karl grof Welsperg-Raittenau, namestnik ilirskega guvernerja, na čelo Kazinskega društva v Ljubljani. Kakor je takoj času primerno spremenil pravila tega, l. 1810. ustanovljenega društva, tako je z bistrim pogledom spoznal, da bo treba društvu postaviti lasten dom, ker mu dotedanji najeti prostori v Lepušičevi hiši v Gosposki ulici 214 (danes 3) niso več zadostovali. Osnoval je torej stavbni odbor, odnosno društvo (Casinobauverein), v katerem so bili poleg njega kot predsednika še graščak v Jablah, Leopold baron Lichtenberg, profesor ljubljanske klinike med. dr. Janez Zhuber

in trgovci Franc Gallé, Franc Gregel, Ignac Klinger, Janez Nep. Mühleisen in Jožef Seunig.

Stavbni odbor si je izbral za stavbišče novi Kazini severnozpadni vogal Zvezde. To stavbišče je obsegalo svet, ki je bil deloma v lasti mesta, deloma pa prej imenovanega konzorcija. Težnje Kazinskega društva, pridobiti si ta svet, so šle torej povsem sporedno z namenom mesta Ljubljane spraviti »Zvezdo« v svojo last in jo določiti za javni park. Po dveh letnih prizadevanjih je županu Hradeckemu slednjič uspelo, da mu je konzorcij prodal dne 20. februarja 1836 vso današnjo »Zvezdo« v izmeri 2 oralov in 627 kvadrat. sežnjev za 1000 fl. v kovanem denarju.

Stavbni odsek Kazinskega društva je stopil sedaj v pogajanja z mestnim magistratom za odkup dela zemlj. parcele 2 kat. obč. Kapucinsko predmestje v izmeri 775½ kvadrat. sežnjev, to je tistega sveta, ki ga danes zavzema Kazinsko poslopje z restavracijskim vrtom. Dne 23. decembra 1837 je prodala mestna občina članom stavbnega odbora Kazinskega društva omenjeno stavbišče za 1163 fl. 15 kr. Gubernij je kupno pogodbo pod vplivom grofa Welsperga izredno hitro, že 20. januarja 1838, potrdil.

Ustanovitelji »Kazine«

Zanimivo je, da takrat kazinsko društvo kot tako ni postalo lastnik stavbišča, ampak oni imenoma navedeni člani stavbnega društva, ki so bili 1. januarja 1838 podpisali 470 deležev po 100 fl. Po dvajset deležev (= 2000 fl.) so podpisali Leopold grof Lichtenberg, trgovci Fran Gallé, Jožef Martinčič, Nikolaj Recher in Jožef Seunig; po petnajst deležev (= 1500 fl.) Julijana Primic; po deset (= 1000 fl.) kriški graščak Alojzij baron Apfalter, turjaški graščak Jožef grof Auersperg, višji poštni upravnik Franc Arlet, odvetnika dr. Matija Burger in dr. Lovrenc Eberl, lekar narja Franc plem. Gromadzki in Jožef Mayr, trgovec Miha Smolé, industrijalec Fidelij Terpine in profesor na ljubljanski kliniki, med. dr. Janez Zhuber. Po pet deležev (= 500 fl.) so plačali: Benedikt grof Auersperg, graščak Rihard grof Blagaj, gubernijski svetnik Zeno grof Saurau, smledniški graščak Franc baron Lazarini, odvetniki dr. Leopold Baumgarten, dr. Ivan Oblak in dr. Maksimilijan Wurzbach, trgovci Ignac Bernbacher, Ignacij Engler, Franc Fabriotti, Anton Krisper, Andrej Mallner, Janez Nep. Mühleisen, Simon Pesiak, Miha Rainisch, Ferdinand Schmidt, Jožef Schreyer, Janez Jurij Scribe in Franc Ks. Souvan, protomedik dr. Bernard Kogl, slikar Matevž Langus, gostilničar in podjetnik Andrej Malič star., hišni posestnik Janez Marn, dohodarstveni glavni kontrolor Jožef pl. Riebler, graščak v Ribnici Jožef Rudež, zvonar Anton Samassa, gubernijski svetnik Jožef Wagner, steklar Franc Zeschko star. in tvorničar Franc Zeschko ml.

Kako so »Zvezdo« rešili zazidave

V 6. točki kupne pogodbe med kazinskim stavbnim odborom in mestom Ljubljano se je obvezal mestni magistrat, da »bo zgradil v prid Kazinskemu poslopiju in njega vsakokratnemu lastniku pred tem poslopijem po celi dolžini Kongresnega trga od Nunske (danes Schellenburgove) do Gledališke (danes Wolfove) ulice

8 m široko ulico na lastne stroške, da jo bo zmerom vzdrževal v dobrem stanju ter da sveta pred kazinskim poslopjem ne bo nikoli zaprl niti ne bo poslopju oviral svetlobe.

Te določbe nam kažejo, da konec leta 1837. še ni bilo ulice na severni strani Kongresnega trga ali vsaj ni bila za večji promet urejena. Paus glede zavarovanja prostora in svetlobe pred bodočo Kazino pa je bil naravnost odločen za končno ureditev »Zvezde«. Z njim se je namreč — in to s potrdilom gubernija — opustila zahteva, ki jo je predpisala centralna vlada na Dunaju še 1817 konzorciju, ki je izdražilo Kapucinski vrt, da morajo »Zvezdo« zazidati z blokom stanovanjskih hiš. Še ob potrditvi kupne pogodbe med konzorcijem in mestom z dne 20. februarja 1836 je dvorna pisarna trdovratno vztrajala pri tem in naročila guberniju, naj pospeši akcijo za zidanje dikasterialnih (to je državnih uradnih) poslopij na zemljišču »Zvezde«. (Odlok dvorne pisarne na Dunaju z dne 29. septembra 1837, št. 22.335/1743, podpisal minister Pillerstroff.) Kako velika je bila bistroumnost in do nekega tudi pogum župana Hradeckega in grofa Welsperga, da sta prešla mimo borniranih zahtev centrale na edino pravo rešitev vprašanja! Postala sta s tem prava ustanovitelja naše »Zvezde« in ustvarila z njo eno najlepših ljubljanskih točk.

Zidanje »Kazine«

Kazina se je začela zidati v začetku 1837, torej davno pred formalnim sklepom kupne pogodbe, še celo pred odobritvijo prvotne prodaje, s katero je prešel svet od konzorcija v mestno last. Welsperg, predsednik »Kazine«, je bil pač velik gospod, ki si je mogel marsikaj dovoliti. Zidala sta jo, neznano po katerih načrtih, stavbenika Čeh Venčeslav Vadvav in Švicar Anton Brillii. Preden se je pričelo zidati, je bilo treba stavbišče očistiti gramoznih in kamnenih odpadkov, ki so se tam odkladali izza pretlakovanja bližnjih mestnih ulic. Grušč so odpeljavali na kraj »Pri praprešci«, nedaleč od Botaničnega vrta, da so zvišali z njim Ižansko cesto.

Zidalo se je zelo hitro. V surovem je bilo poslopje že junija 1837 pod streho, konec novembra pa dovršeno. Kazinsko društvo se je vselilo vanj konec avgusta, kavarna pa se je odprla za splošni obisk 28. decembra 1837 (Laibacher Zeitung z dne 28. decembra 1837, št. 152, str. 896 pod »Vermischte Nachrichten«).

Kazinsko poslopje je plemenita stavba, zidana v empirskem slogu. Glavno pročelje s 15 okni je obrnjeno na jug proti »Zvezdi« in ima v sredi 3 m širok in 5 m dolg altan, na katerega vodijo vrata iz 1. nadstropja; podprt je z 9 kamenitimi dorskimi stebri. Kmalu po otvoritvi so se na tem altanu pri arhitravah in srednjih stebrih pokazale nevarne razpoke, tako da je policijsko ravnateljstvo prepovedalo njega uporabo. Popravila so trajala do konca leta 1838.

Gostilniški in kavarniški obrat v »Kazini«

V pričujoči razpravi, ki obravnava predvsem trgovsko in obrtno zgodovino Schellenburgove ulice, ni mesta za opis sicer prav zanimivega socialnega življenja v Kazini, tja do 1866, ko so narodni boji jeli ločiti ljubljansko prebivalstvo tudi družabno. Tu naj zadostuje ugotovitev, da je

bilo poslopje »Kazine« v prvih treh desetletjih (1837—67) zbirališče vse boljše ljubljanske družbe. Nje kavarniški in gostilniški prostori (prvi levo od glavnega vhoda s pogledom na Schellenburgovo ulico in »Zvezdo«, drugi desno od vhoda s pogledom na »Zvezdo« in Kazinski vrt) so bili za tedanje čase prvovrstni, nje vrt s pozneje proslulim steklenim salonom (odpravljenim 1918), najprijetnejši v mestnem središču. Njena plesna in koncertna dvorana v 1. nadstropju je arhitektonsko še danes ena najlepših in najintimnejših v Ljubljani.

V Kazino so zahajali v prvih časih do 1864 tudi Slovenci, med njimi Fran Prešeren, Miha Kastelic, dr. Matija Kavčič, dr. Blaž Crobath, Matevž Langus, dr. Miha Tušek, dr. Janez Bleweis, Franc Ks. Souvan star., Fidelis Terpine, Josip Blasnik in dr., ki so bili vsi člani Kazine. (Glej o tem podrobneje: »Prešeren in Kazina« (s.) v Sloveniji 1935, št. 40, in moj članek: »Slovenci v Kazinskem društvu leta 1837.«, v Slovincu z dne 1. maja 1934, str. 4.). Ko se je 1863 začelo zavedno slovensko gibanje ter je Čitalnica v nasprotni Souvanovi hiši Slovence privabila k sebi, je Kazina izgubila privlačnost za večino ljubljanskega prebivalstva.

Kazinsko poslopje (stavbna parcela 18/2) je dobilo l. 1838. novo hišno številko 80 Kapucin. predmestje, ki jo je obdržalo do 1877, ko so uvedli oficalna ulična imena; od takrat do danes ima 2 številki: Schellenburgova ulica št. 2, odnosno Kongresni trg št. 1. Dolgoletni kustos poslopja in društva je bil do 1890 Janez Flore, od 1890—1919 pa še živeči Melhior Supan.

Eden prvih kavarnarjev Kazine je bil Jožef Ruckensteiner, za njim pa Švicar Nikolaj Ronner, po rodu iz Schulza v kantonu Graubünden, ki je 1863 prevzel Čitalniško restavracijo. L. 1884. si je sezidal na Emonski cesti 6 enonadstropno hišo, za njim je vodil kavarno dolgo časa Švicar Oswald star. in po njegovi smrti njegova vdova, od 1900 njegov sorodnik Hartman Oswald, roj. 1871 v Schulzu (Švica), od katerega je kavarna prešla na Jožefa Damischa, roj. 1871 v Leibnitzu, ki jo je vodil do 1919, potem pa prevzel htel »Osterberger« v Ptujju.

Od kazinskih restavraterjev so važnejši Jožef Ruckensteiner (1846—54), Ant. Podlogar (1855—64), Fr. Ehrfeld (1864—80), Mihael Verhaszi (1880—90), Jožef Högnar (okoli 1895), Avgust Eder (okoli 1900), Friderik Mayer (okoli 1910), ki je imel še 17 uslužbencev in Henrik Höselmayer (1915). Po prevratu je vodil podjetji nekaj časa kavarnar Juvančič, za njim pa je prevzel prenovljeno kavarno in restavracijo »Zvezda« podjetni Franc Krapež in ju uspešno vodil do svoje smrti (1933).

Spremembe v lastnikih »Kazine«

Kazinsko poslopje je ostalo do l. 1874. v lasti onih oseb, odnosno njih pravnih naslednikov, ki so l. 1838. vplačali tovrstne deleže Kazinskemu stavbnemu društvu (Casinobauverein) in od njega dobili za to zadolžnice. To stanje je postalo s časom nevdržno, tako društvu samemu, kakor tudi sodnim oblastvom, ki so morala ob vsakem prehodu zadolžnic na tretje osebe izvrševati nove zemljiško-knjižne vpise. Zato se je Kazinsko društvo ob sočasni spremembi društvenih pravil odločilo, da odkupi vse nekdanje zadolžnice od njih lastnikov. Ko je bilo to izvršeno, se je 13. januarja 1874

izvršil zemljknižni prepis na Kazinsko društvo kot lastnika (Fasc. I., 34/1874), obenem pa se je vknjižil na podlagi obvezne listine z dne 10. decembra 1873 na to zemljišče (vlošek 4 Kapucinskega predmestja) sklep, da je Kazinsko poslopje za večne čase namenjeno namenom Kazinskega društva.

Prišel je prevrat l. 1918. in stari Casino-Verein je prešel l. 1922. v slovenske roke. Lastnik Kazinskega poslopja se zove od 1923, kakor je poočitano v zemljiški knjigi, temeljem pravil, odobrenih od Pokrajinske uprave za Slovenijo z dne 24. januarja 1923, št. 2162, »Društvo Kasino v Ljubljani«.

III.

Hiša Schellenburgova ulica št. 3

(Koslerjeva palača)

1771—1785: št. 41; 1785—1805: št. 36; 1805—1877: št. 58; 1877—1936: št. 3

Za Valvazorjevih časov so bili na mestu sedanje hiše samo obširni vrtovi z majhno pristavo, podložni imenju meščanskega špitala. Njih lastniki so bili grofi Gallenbergi, Janez Krst. Vrbec (Verbiz) in Adam

Koslerjeva palača

št. 3 s Knafljeve ulice.

Fechner. V začetku 18. stoletja je prišel v njih last ljubljanski meščan Janez Krištof Pucher, ki je 1700 zadobil plemstvo s priimkom Puchentall in bil od 1710—12 tudi ljubljanski župan. Njegov sin dr. Janez Anton Pucher plem. Puchentall, roj. 8. junija 1693 v Ljubljani, odvetnik deželne (ograjne) sodnije (Landschranken-Advocat), je dokupil l. 1741 še vrtove Adam Fechnerjevih dedičev, tako da so segala njegova posestva vzdolž današnje Knafljeve ulice do spodnjega konca sedanjega Valvazorjevega trga.

V katerem letu je bila današnja Kozlerjeva palača sezidana, se še ni dalo točno ugotoviti. Leta 1744. še ni stala, ker je na Florjančič-Kaltschmidovem zemljevidu Ljubljane iz leta 1744. še ni; nasproti pa je l. 1756. že stala, ker je v rektificiranem davčnem urbarju iz tega leta predpisano dr. Janezu Antonu pl. Puchentallu na davku in drž. kontribuciji od hiše in vrtov 35 fl. 12 kr., kar je bil v primeri z ostalimi izredno visoka davščina in kaže na veliko stavbo. Dvonadstropno poslopje, čigar stavbenik je neznan, je ena najlepših baročnih hiš ljubljanskih in zaradi svoje elegantne fasade pod umetniško zaščito. Pročelje na Schellenburgovo ulico je v drugi polovici hiše nalomljeno in stopa malo iz hišne črte. Ta del obsega 5 oken s čedno baročno pergolo v 1. nadstropju in vzbujata vtis, da je bil namenjen za srednji trakt in da bi se mu imel prizidati, enako kakor na desni, tudi še na levi stranski trakt z 9 okni. Do tega pa iz neznanih vzrokov ni prišlo. Na Schellenburgovo ulico gleda danes od cele stavbe 14 velikih, s štukom ozaljšanih oken, na Knaflevo ulico pa 4.

Dr. Janez Anton pl. Puchentall je bil trikrat oženjen. Iz drugega zakona z Marijo Rozalo plem. Segalla sta se mu rodila l. 1723. hčerka Ana Marija Rozala, poznejša prednica ljublj. uršulinskega samostana, l. 1730. pa sin Dizma; iz tretjega zakona z Marijo Justino pl. Urbanis je imel hčerki Ano Marijo Evo Justino, roj. 1750, poročeno 1767 s stotnikom Evgenom pl. Marcotyjem in Marijo Ano Notburgo Evo, roj. 1745, poročeno s hrvatskim vlastelinom Francetom baronom Parovićem (v zemlj. knjigah Borovitz) iz Čabra.

Po smrti dr. Janeza Antona pl. Puchentalla (30. januarja 1759) je prešla hiša na njegovega sina Dizmo ter na hčerki Evo baronico Parović in Evo Justino pl. Marcoty.

Jeseni 1814 jo je kupil za 28.400 fl. ljublj. trgovec Franc Hoinig (Hoinig), ki je imel od 1806 skupaj z Ivanom Griesom veliko žitno trgovino v Gradišču ter bil od 1810 tudi lastnik prej Vermattijeve hiše na Poljanah 55. Njegov sin Franc Hoinig ml. je imel od 1841—50 galanterijsko trgovino na Rotovškem trgu 8, od 1850—64 pa na Rotovškem trgu 11.

Ko je Franc Hoinig star. 1846 umrl, so njegovi dediči 1848 hišo in njene obširne vrtove prodali trgovcu z južnim sadjem in posestniku Janezu Kozlerju, roj. 7. junija 1780 v Kočevski reki. Od njega jo je podedoval l. 1866. njegov sin dr. Jožef Kozler, poznejši notar na Primorskem, od tega pa 1917 njegov sin Jožef Kozler ml., ki je 1935 umrl. Njegova vdova Filipina Kozler jo je maja 1936 prodala Hranilnici Dravske banovine.

Krasni in obširni vrtovi Kozlerjeve hiše, ki so segali do nekdanje Tržaške ceste (danes gre tam široka pešpot po celi dolžini Valvazorjevega trga), so se že mnogo prej postopoma odprodajali. Zgornji konec je kupila okoli 1875 Kranjska stavbna družba, od nje pa Kranjska hranilnica in sezidala med 1878—79 na njih svojo hranilnično palačo, v kateri posluje danes nje naslednica, Hranilnica Dravske banovine. Spodnji konec, obdan od Knaflejeve in Beethovnovе ulice, se je začel odprodajati l. 1900. Tu so nastale med 1905—1912 palače Avstro-ogrske banke (danes Narodna banka) in Narodne tiskarne v Knaflevi ulici, od 1921 naprej pa lepe trinadstropne hiše v Beethovnovi ulici, izmed katerih je omeniti poslopje Jadranske zavarovalnice (Riunione adriatica di sicurtá).

Počasneje ko v drugih hišah Schellenburgove ulice se je razvijalo v Kozlerjevi hiši trgovsko življenje. Od 1811—46 je imel najbrž v njej takratni lastnik Franc Hojnik svojo žitno trgovino.

Do leta 1869. v hiši ni bilo prodajalnih lokalov, manjši obrtniki so imeli tu svoje delavnice. Tako najdemo na tej hišni številki (58) od 1860—63 vpisanega v obrtnih registrih jermenarja Jerneja Žlebnika, doma iz Vižmarij in Jožefa Fileca, doma iz Trnovega, 1869 krojača Luko Šumija, ki se je tu sem preselil iz nasprotne Supančičeve hiše št. 55 (4), in sicer v prostore, ki jih ima danes Tiskovna zadruga.

Koslerjeva palača
s Schellenburgove ulice.

Stara Kaufmannova pekarna

Tu je treba omeniti, da do l. 1877. ni bilo presledka, ki ga dela danes Knafljeva ulica med Koslerjevo hišo št. 3 in takrat Maličevo, danes Bonačovo hišo št. 5, marveč da je na mestu današnje Knafljeve ulice stala

stara, enonadstropna hiša, pripadajoča Koslerjevemu posestvu, s štirimi okni na ulico, a s sedmimi na vrt, ki jo je ločil od Koslerjeve palače. Med to staro hišo in Koslerjevo palačo je bil v zidu širok uvoz na Koslerjeve vrtove. V tej stari hiši je bila že 1857 slovita luksuzna pekarna Antona Kaufmanna, roj. 1803 v Mariboru, ki je obratovala do 1. febr. 1862. Takrat jo je prevzel Jurij Krieger, po rodu iz Selnice na Dravi, drugi mož Fanike Schreyeve, vdove po mlinarju Antonu Schreyu na Glincah in jo vodil do svoje smrti (1871).

Ko je Kranjska stavbna družba 1873 kupila od Andreja Maliča obsežne vrtove za njegovim hotelom, segajoče do današnje Bleiweisove ceste in ko je mesto odobrilo regulacijski načrt za zazidanje tega sveta, je postajalo jasno, da bo morala hiša s pekarno pasti v prid novo projektirani današnji Knafljevi ulici. Zato je Fanika Krieger, ki je vodila po smrti svojega drugega moža nekdanjo Kaufmannovo pekarno okoli 1875, kupila hišo podobarja Leopolda Götzla v Gradišču 5 in tja premestila svojo pekarno. Staro pekarno so zaradi otvoritve nove Knafljeve ulice leta 1878. podrli.

Trgovsko življenje v Koslerjevi palači

Leta 1879. je tu odprl trgovsko agenturo tudi Venčeslav Stedry, roj. 1847 v Časlavi, ki je pozneje (5. jan. 1892) postal (v Frančiškanski ulici 14) žrtev roparskega morilca. Bil je bratranec trgovca Gustava Stedryja. L. 1882. je tu deloval jermenar Leopold Blumauer, roj. 1857, sin jermenarja Longina Blumauerja na Sv. Petra cesti 16. Jermenarski obrt je kmalu opustil in postal gostilničar, sprva na Krakovskem naspisu 18, potem pa pri Starem tišlerju v Kolodvorski ulici 26.

Od l. 1885. je imela tu prodajalno bonbonov in kanditov Jožefa Šumi, roj. Avbel, žena slaščičarja in zgodovinarja Franceta Šumija, brata prej omenjenega krojača Luke Šumija. Leta 1890. je svojo prodajalno preselila na Kongresni trg 13. L. 1885. je odprl v Koslerjevi hiši svoj lokal tudi torbar in jermenar Jožef Köhler, roj. 1850 v Flajah pri Duhovem (Fleih bei Dux), okraju Teplice na Češkem, a se preselil 1928 v Prešernovo ulico, odnosno na Dunajsko cesto 19. V trgovskih lokalih Koslerjeve hiše, tam kjer je zdaj trgovina Julija Meinla, je imela svoje poslovne prostore Glavna posojilnica, preden se je preselila v Souvanovo hišo na Kongresnem trgu 14.

Od 1897—1920 sta imela tu Franc Pettauer trgovino z mešanim blagom, Jožef Eduard Pollak pa trgovino z usnjem, od 1900—1920 Anton Kanc špecerijo in drogerijo. Ko se je ta preselil na Dvorski trg, se je vselilo v te prostore zastopstvo Singerjevih šivalnih strojev, 1926 pa poslovalnica barvarne Jožefa Reicha. Od 1906—1912 so imeli v Koslerjevi hiši svoje prodajalne, odnosno obrtne lokale brivec Štefan Kostanjec, jermenar Franc Bartel, modistinja Müller in cvetličar Ivan Wider, ki se je preselil iz nasprotne hiše št. 6; njegove lokale je prevzela 1923 trgovina s kavo in čajem Julija Meinla. V opuščene lokale modistinje Müllerjeve se je vselila leta 1920. modistinja Otilija Bračko, za njo njen mož, trgovec z modnim blagom Srečko Vršič. Od 1931—35 je bila v tem lokalu modna trgovina V. Lesjaka, ki se je konec 1935 preselil v nekdanje Staculove prodajalne prostore v hiši št. 4.

Trgovske prostore na vogalu Knafljeve ulice desno od glavnega vzhoda, je imelo od 1907 v najemu Splošno kreditno društvo, od 1919 tvrdka Gričar & Mejač, ki jih je povsem prenovila, od 1928 pa Tiskovna zadruga.

V prvem nadstropju je poslovala od 1905 zavarovalnica »Dunav«, ki se je 1927 preselila v svojo palačo na Aleksandrovi cesti 6.

IV.

Hiša Schellenburgova ulica št. 4

(Gostilna »Pri zlati zaponi«, od 1886: Schleimerjeva hiša)
1771—1785: št. 43; 1785—1805: št. 38; 1805—1877: št. 56; 1877—1936: št. 4

Predhodnica današnje dvonadstropne, v renesančnem slogu zidane hiše, ki stoji tu ravno 50 let, je bila za Valvazorjevih časov enonadstropna hiša s 6 okni in dvojnimi hišnimi vrati. Na strehi je videti 3 večje line, ki kažejo na podstrešne sobice. Za hišo je bil velik, v 8 pravokotnih gredic razdeljen vrt, ki ga je od sosednjih njiv ločil lesen plot. Na spodnjem koncu je dajala vrsta dreves senčen hlad. (Glej Stele, Valvazorjeva Ljubljana 1928, slika 39).

Lastnik te stare hiše in vrtov za njo je bil za Valvazorjevih časov ljubljanski meščan Boštjan Walter, ki je pred 1693 umrl. Odslej so njegovi dediči vpisani v davčnih urbarjih s pristavkom »pro memoria« tja do l. 1752., ko se pojavi kot lastnik hiše dr. Štefan Florjančič, ki pa ne more biti, kakor trdi Peter Radics (Hans Schleimer, Laibacher Zeitung z dne 20. aprila 1912, št. 90), bivši odvetnik kranjskih stanov in član akademije operosov, ker je ta že 1709 umrl. Za razjasnilo teh nesoglasij tu ni mesta, gre najbrž za dediče dr. Florjančiča, morda za njegovega sina Ivana Dizma Florjančiča, znanega geografa (1691—1757), ki je 1744 izdal zemljevid vojvodine Kranjske.

L. 1772. je kupil hišo krčmar in meščan Jožef Kramel in plačeval odslej od nje 8 fl. 13 kr. in 1 penez kontribucije, mestnega davka pa nič, ker je veljala hiša za patidenčno hišo. Kramel je prvi krčmar, ki je izpričan za lastnika te hiše; sklepati smemo, da je bila tu najpozneje 1772 že gostilna.

Od l. 1778. je vpisan za lastnika hiše Janez Pavel Jenko plem. Jenkensfeld, graščak v Mirni. Bil je najbrž brat Janeza Jožefa Jenka plem. Jenkensheima, ki je imel v Stražišču pri Kranju veliko sitarsko industrijo. Iz zakona z Julijano plem. Pilbach se je Janezu Pavlu Jenkotu rodila hčerka Marija, ki se je okoli 1790 poročila z Jožefom vitezom Kalchbergom. Ta je 14. maja 1790 od Janeza Pavla plem. Jenkensfelda (31. avgusta 1791) kupil graščino Mirno, a razen nje za 4000 fl. tudi njegovo hišo št. 38 v takratni Nunski, danes Schellenburgovi ulici.

Od Kalchberga jo je kupil 24. novembra 1793 katedralni, vojni in bančni blagajnik Nikolaj Schmid za 5500 fl. Hiša je prišla 1803 na dražbo, na kateri jo je izdražil za 8200 fl. gostilničar Jožef Juvan, ki ga viri že imenujejo »Schnallenwirt«. Po njegovi smrti je vdova 1827 prodala hišo, tedaj št. 56 Kapucin. predmestja, gostilničarju Jožefu Novaku za 10.500 fl.

Jožef Novak, roj. 1783 v Radovljici tamkajšnjemu trgovcu Valentinu Novaku in Mariji Skofizh, je močno dvignil sloves gostilne »Pri zlati zaponik« (»zur goldenen Schnalle«), tako da je nekaj časa uspešno tekmovala celo z Maličevo. Okoli 1837 je sezidal na levi strani dvorišča, sporedno s hišo, pritlično stavbo z manzardami, ki jo je rabil za skladišča. (Nova stavbna parcela 18 a Kapucinskega predmestja). Med 1830—50 je Novakovo »Zaponik« rada obiskovala boljša ljubljanska družba. Ker so 1838 pomaknili novozgrajeno, sosednjo Kazinsko poslopje precej za prejšnjo ulično črto, je odslej molela »Zlata zaponik« močno v cestišče in ovirala promet. Iz gostilniških oken se je videlo po Dunajski cesti tja do železniškega prehoda, na jug pa do Gradišča. Nad hišnimi vrati je bila v dolbini vzdignjena kodrasta glava zamorca iz črnega marmorja, ki jo hrani Narodni muzej, a bi sodila, da se izroči Mestnemu muzeju. Hlevi in gospodarska poslopja, ki še danes stoje, so bili naslonjeni na dvoriščni odnosno vrtni zid Kazine in so segali navzdol do zidov bivše Merkove, potem Aurove pivovarne v Gledališki (danes Wolfovi) ulici.

Jožef Novak je bil dvakrat oženjen, prvič s Cecilijo Robežnik, drugič (1833) s Kancijanilo Jelovšek. Iz prvega zakona je bil njegov sin Henrik Novak, roj. 1819, ki mu je oče dne 31. januarja 1850 izročil hišo in gostilno. Znan je bil že 1848 kot prvi in edini takratni izvošček v Ljubljani in ostal v tem pogledu dolgo brez konkurence. Dne 15. januarja 1851 se je v D. M. v Polju poročil z Marijo Babnik, hčerko bogatega gostilničarja in usnjarja Jakoba Babnika, p. d. Rekarja iz Fužin št. 5, s katero je imel 3 sinove, ki so mu pa vsi mladi pomrli.

Pod Henrikom Novakom je »Zlata zaponik« še močneje zažarela. Dzimski (Laibach und seine Umgebungen 1860) jo uvršča poleg hotelov Stadt Wien in Slona med gostišča 1. reda. Tudi Fran Šuklje pripoveduje v svojih »Sodobnikih« (stran 66), kako močno obiskan je bil še 1868. restavracijski vrt, kjer so slovenski študentje v vrtni verandi prepevali dijaške in narodne pesmi na jezo avstrijskih oficirjev.

Od l. 1870. naprej pa je zašel Henrik Novak v težave. Gostilno mu je vodil že od 1864—68 bivši oficir Franc Ehrfeld, od 1868 pa Franc Puchskandl. Obenem se je čedalje bolj pojavljala zahteva, da se poslopje Zlate zaponik, kot spotika prometu, podre in ulica s tem razširi. Res je 1873 Novakovo hišo kupila 13. oktobra 1873 mestna občina ljubljanska na dražbi za 39.800 fl. ter jo konec 1875 podrla, vendar je ostalo stavbišče stare hiše še dalj časa zaplankano. Gostilna pa je še obratovala, a preselila se je v staro še preostalo, pritlično stavbo na levi strani dvorišča, tam kjer je tudi danes novi pritlični trakt. Vodili so jo razni najemniki, n. pr. Peter Navinšek (1874—79). Henrik Novak se je po prodaji svoje hiše preselil na Rimsko cesto 16, kjer je 3. aprila 1881 umrl. Njegova vdova Marija je živela še do 30. januarja 1914.

Leta 1878. se je odločila Kranjska hranilnica, da si sezida novo, reprezentativno palačo ter je v ta namen kupila bivši Novakov svet od mestne občine (kupna pogodba z dne 8. febr. 1878) za 25.000 fl. Načrte za novo palačo sta ji napravila mestni inženjer Wagner in stavbenik Viljem Treo, a že avgusta 1878 je ravnateljstvo spoznalo, da Novakov svet za zidavo nove hranilnice in zastavljavnice, ki bi stali 98.000 fl., zaradi

nerodne lege stavbišča ne bo primeren. Zato se je Kranjska hranilnica odločila, da si sezida poslopje na stavbišču bivšega Koslerjevega vrta ob današnji Knafljevi ulici. Kranjski stavbni družbi, lastnici prej Koslerjevega vrta je dala Kranjska hranilnica z menjalno pogodbo z dne 10. avgusta 1878 v zameno pridobljeni, nekdanj Novakov svet (stavbno parcelo 18 in vrtno parcelo 4 kat. obč. Kapucinsko predmestje) ter ji doplačala še 6500 fl.

Od Kranjske stavbne družbe je kupil stavbišče podrte »Zapone« dne 27. septembra 1884 trgovec Peter Schleimer in sezidal 1886 na njem po načrtih stavbenika Viljema Treota današnjo dvonadstropno hišo v renesančnem slogu z balkonom v 1. nadstropju in 11 okni v pročelju. Staro, pritlično poslopje na levi strani dvorišča, v katerem je še životarila nekdanja gostilna »Pri zaponi«, se je podrla, na njega mesto pa čez celo dvorišče, vzporedno z glavno ulično stavbo, zgradil pritlični trakt za skladišča in delavnice s široko privozno vežo na vrt. Ostali so samo še stari hlevi in gospodarska poslopja, naslonjena na zid Kazinskega vrta in nekdanji restavracijski vrt s starimi kostanji, odslej pridržan za privatno porabo lastnika.

Peter Schleimer v svoji novi hiši ni izvrševal nobene trgovine, marveč je živel kot zasebnik ob svojih rentah. Rojen je bil 9. februarja 1845 v Slovenski vasi (Windischdorf) občine Stara cerkev pri Kočevju ter je prišel v mladih letih k svojemu stricu v Varšavo, kjer je čez čas odprl veliko trgovino z južnim sadjem, s katero je zelo obogatel. Bil je dvakrat oženjen. Prva žena Adela Schober, hčerka njegovega kočevskega rojaka Jakoba Schobra, trgovca na Dunajski cesti 4, mu je umrla leto po poroki (1879). Poročil se je nato v drugič (1879) s še živečo gospo Magdaleno roj. Prosinagg, hčerko Hermana Prosinagga, solastnika steklarne v Hrastniku. Umrl je 15. marca 1917 v svoji hiši brez otrok. Imetje njegovo je podedovala vdova Magdalena Schleimer. Od nje je kupila 23. julija 1927 hišo v Schellenburgovi ulici 4 hrvatska zavarovalna družba »Croatia«, katere last je hiša še danes.

Trgovsko in obrtno življenje v stari »Zaponi« in novi Schleimerjevi hiši

V stari hiši se je predvsem izvrševala gostilniška obrt, združena s prenočišči in to najmanj sto let (1772—1874). Ime »Zlata zapon« se v virih omenja že 1803. Gostilničarji so bili po vrsti Jožef Kramel (1772 do 1779), Janez Juvan in njega dediči (1803—27), Jožef Novak (1827—50) in Henrik Novak (1850—74); zakupniki pa Franc Ehrfeld, poznejši restavrater v Kazini (1860—67), Franc Puchskandl (1868—74) in Peter Navinšek (1874—79).

Razen gostilne je bila v stari hiši na koncu proti Supančičevi hiši št. 6 kratek čas tudi slaščičarna Marije Voltmann roj. Zitterer, poročene izza 1875 s slaščičarjem Eduardom Friderikom Voltmannom, roj. 1849 na Dunaju; od 1870 pa pekarna Blaža Klemenčiča, roj. 1838 na Trati pri Škofji Loki, poročenega s Karolino Blaznikovo, hčerko tiskarja Jožefa Blaznika.

Kakor smo že omenili, je bil 1838 na dvorišču stare hiše na levo sezidan pritlični trakt. V njegovih manzardah so bili izvečine krojači, tako 1863—65 Miha Židan, ki se je bavil tudi s snaženjem obleke, od 1865—69 Janez Strehar, od 1874—79 Peter Navinšek, ki je bil obenem najemnik gostilne, prestavljene l. 1874. tu sem iz podrte hiše, od 1870 pa Feliks Paskiewicz. Tu je prodajal med 1879—81 Matija Rasberger čevlje.

V novi Schleimerjevi hiši ni bilo več gostilne, pač pa je bilo nje pritličje od vsega početka prirejeno za visoke, svetle in zračne prodajalne lokale, ki so bili tisti čas najmodernejši v Ljubljani in se še danes lahko kosajo z mnogimi, pozneje nastalimi. V te lokale se je eden prvih vselil (23. maja 1887) Rajmund Andretto ter odprl tu špecerijsko trgovino, katero pa je čez leto opustil. Desno od glavnega hišnega vhoda je zasedel 1887 manjši lokal tapetnik Anton Obreza, sosedno veliko prodajalno pa (2. julija 1888) Anton Stacul (roj. 1861 v Medeji na Furlanskem, umrl 1936 v Ljubljani) ter v njej namestil svojo slovito delikatesno trgovino, katera je delovala do 1935 in po kakovosti blaga in čistosti lokala presegala dolgo časa vse ostale podobne trgovine. Stacul je imel tu od 1905—13 v zadnjih prostorih tudi zajtrkovalnico, ki je bila vedno dobro obiskana. Zadnji lokal v Schleimerjevi hiši, ki je mejil na poslopje sosednje Kazine, je zasedla žitna agentura bratov Pavla in Roberta Pollak, a se je 1893 izselila na Dunajsko cesto. Izpraznjeni lokal je porabil Anton Stacul za razširjenje svoje trgovine s posebnim oddelkom za špecerijsko in kolonialno blago, katerega je vodil do 1931, ko je te lokale zasedel avtomatski buffet Rio. V prostore opuščene Staculove delikatesne trgovine se je decembra 1935 iz nasprotne Koslerjeve hiš št. 3 preselila modna trgovina V. Lesjaka.

V lokalih Schleimerjeve hiše levo od glavnega vežnega uvoza so bile, po časovnem redu, naslednje trgovine in obrti: Prodajalna lesnih izdelkov kočevske domače industrije, ki jo je vršil Franc Stampfl, Schleimerjev rojak, roj. 1850 v vasi Oberwetzenbach občine Kočevske reke, a se je pozneje preselil v poslopje Filharmonične družbe na Kongresnem trgu 9. Umrl je 1. aprila 1901 v Leonišču. Lokal poleg je zasedel Franc Szantner, ki se je 1890 preselil iz lokalov v sosednji Supančičevi hiši 5/6. Postali so mu pretesni, ker se je med tem povzpел do enega najboljših ljubljanskih čevljarjev. Bil je po rodu iz Nemethada pri Szigetvaru v šomodski županiji na Ogrskem. Leta 1875. se je pri Frančiškanih poročil z Elizabeto Cutiario, hčerko Alojzija Cutiario, trgovca z lesom v Gradišču. Trgovino v Schleimerjevi hiši je imel do 1921, potem se je preselil ž njo v nasprotno Souvanovo hišo št. 1. Umrl je 17. oktobra 1930 v Ljubljani. Po njegovi smrti se je trgovina opustila.

V tretji lokal levo od vhoda Schleimerjeve hiše se je 1890 vselil krojač Primož Franc Cassermann, roj. 1847 v Stari Vrhniki. Bil je od 1870—76 glavni prirezovalec pri najboljšem ljubljanskem krojaču Henriku Streckerju v Gledališki ulici 14. Ko se je osamosvojil, je postal čez čas tudi načelnik ljubljanske krojaške zadruga (Laibacher Kleidermacher-Union). L. 1910. je kupil hišo čevljarja Goltscha v Židovski ulici 3, se tja odselil in tam tudi umrl.

V prostore opuščene Stampflove trgovine se je 1903 vselil Dragotin Hribar s svojo trgovino papirja, muzikalij in glasbenih potrebščin, po opustitvi Hribarjeve trgovine pa optičar Karl Jurman, ki je imel prej

svoje lokale v nasprotni Souvanovi hiši št. 1. Opuščene Cassermannove prostore je 1911 porabil čevljar Franc Szantner za razširjenje svoje trgovine s čevlji. Ko se je 1921 preselil v Souvanovo hišo št. 1, je zavzela njegove bivše lokale v Schleimerjevi hiši Hipotekarna banka jugoslovanskih hranilnic (predsednik Dragotin Hribar) in poslovala tu do svoje likvidacije. Ko je hrvatska zavarovalna banka »Croatia« l. 1927. kupila hišo, je namestila svojo poslovalnico za stranke v teh prostorih. L. 1930. je oddala levi del (proti Scagnettijevi hiši) v najem zlatarju Alojziju Fuxu.

V novem dvoriščnem traktu so bili od 1888 razni manjši obrtniki, ki so se hitro menjavali, predvsem krojači in čevljarji. Tu je imel od 1897 tudi Jožef Kolar malo trgovino s kolesi, od 1902 pa njegova vdova Alojzija. Med 1920—24 je imela tu svoje poslovne prostore spedičija in trgovina s premogom F. & A. Uher.

V 2. nadstropju Schleimerjeve hiše je od 1888 ordiniral zdravnik Mdr. Robert Prosinagg, Schleimerjev svak, ki je umrl 24. decembra 1925. Njemu nasproti je dajal Hans Gerstner, pevovodja Filharmonične družbe, pouk v petju, a se je po prevratu izselil iz Ljubljane. V 1. nadstropju so sedaj prostori ravnateljstva zavarovalne družbe »Croatia«.

V.

Hiša Schellenburgova ulica št. 6

(Scagnettijeva hiša)

1771—1785: št. 44; 1785—1805: št. 39; 1805—1877: št. 55; 1877—1936: št. 6

Tudi tu je stalo že za Valvazorjevih časov poslopje, najbrž pristava s hlevi. Iz Valvazorjeve grafične zbirke (glej Stele, Valvazorjeva Ljubljana 1928, slika 39 in 61) vidimo, da je to poslopje zavzemalo vso fronto proti ulici, s širokim vežnim uvozom na krajni levi strani, ki se je ohranil do danes. Še celo dvoriščni trakt na levi, ki je mejil na vrtove poznejše Luckmannove hiše, je stal že za Valvazorja. Za širokim dvoriščem so segali vrtovi in njive navzdol do vrtnega zidu Verportove, pozneje Primčeve hiše v Kapucinski (danes Wolfovi) ulici. Poslopje je bilo pritlično; tam kjer so danes suterenske prodajalne, so bili do 1870 svinjski hlevi, iz katerih je udarjal večkrat neznosen smrad na ulico.

Za Valvazorjevih časov je bil lastnik te hiše ljubljanski meščan, Janez Adam Ziegelfest, ki je posestvo najbrž kupil od grofov Gallenbergov. Po pogodbi iz 15. maja 1709 je bilo poslopje oproščeno vseh dajatev, dokler obstoji moška veja Gallenbergov. Od Ziegelfestovih dedičev je hiša okoli 1756 prešla na dr. Janeza Jurija Smrekarja, odvetnika deželnih stanov, kateri je imel v lasti tudi hišo v Špitalski ulici (poznejša Permetova-Ravniharjeva hiša št. 5).

L. 1771. je kupil hišo Franc Ks. Weslan, l. 1779. pa vojni blagajnik (Kriegszahlmeister) in hišni posestnik v Slonovi ulici, Franc Ks. Jamnik. Od njega jo je kupil 29. avgusta 1788 trgovec Janez Krstn. Hartl, lastnik hiše 276/277 na Rotovškem trgu (danes št. 19). Po njegovi smrti (1817) jo je podedovala njegova hčerka Rozalija por. Kavš (Izročilo z dne 16. junija 1818).

Rozalijin mož, trgovec Jožef Kavsa (Kaus), roj. 19. marca 1782 v Bovcu, umrl 20. oktobra 1860 v Ljubljani, je okoli 1811 odprl trgovino s krojnim blagom Pod Trančo 234 (danes 2), najbrž kot naslednik Janeza Krstn. Jagra in jo izvrševal do 1840, potem pa se je umaknil v zasebno življenje. (Trgovske lokale je za njim prevzel trgovec in bankir Gustav Heimann). Od njegovih sinov je bil najstarejši, dr. Jožef Kaus, konceptni praktikant pri komorni (= finančni) prokuraturi v Ljubljani, a je umrl, star 24 let, l. 1844 za jetiko. Drugi sin Franc Kaus, roj. 1816, je postal višji policijski komisar, tretji sin Benedikt, roj. 1824, pa korespondent velike trgovske tvrdke v Hamburgu.

Scagnettijeva hiša

št. 6, poleg Bonačeve najstarejša hiša v Schellenburgovi ulici.

Jožefa Kavsa star. edina hčerka Marija Julijana, roj. 15. sept. 1820, se je 9. septembra 1846 pri Frančiškanih poročila z odvetnikom dr. Francetom Ks. Supančičem in podedovala po smrti staršev (Marija Rozalija 18. nov. 1859, Jožef Kavsa: 20. oktobra 1860) polovico hiše, 18. febr. 1867 pa dokupila od bratov še ostalo polovico. Njen mož dr. Franc Ks. Supančič (Suppantšitsch), roj. 21. septembra 1811 v Ljubljani, je bil sin stanovskega uradnika in pozneje tobačnega založnika Andreja Supančiča in Marije Bononi, hčerke nekdanjega slovečega tvorničarja svile Karla Bononija na Poljanah. Doktorat prava je napravil 1835, odvetniški izpit 1846 ter še tisto leto, obenem z dr. Prešernom, s katerim sta si bila dobra znanca, dobil advokatsko mesto, toda ne v Ljubljani, kakor si je želel, ampak v Novem mestu. Tu je ostal do 1856, potem pa odprl advokatsko pisarno v Ljubljani v hiši svoje žene, Kapucinsko predmestje 55. Od 1861—63 in 1867—81 je bil, izvoljen na nemški listi, član občinskega sveta ljubljanskega, od 1865—70 pa predsednik odvetniške zbornice za Kranjsko. Umrl je 16. aprila 1889 v Ljubljani.

Dr. Supančič je imel 7 hčerk, ki so slovele po svoji lepoti. Od njih se je Serafina, roj. 1846, poročila 1873 s tvorničarjem Valentinom Zeschko-

tom, Gabrijela, roj. 1855. z veletrgovcem z morskimi gobami v Trstu, Gvidonom Krausom (1876) in Pavla, roj. 1857, s prokuristom Kranjske eskomptne banke Francetom Zeschkotom (1879). Osem let po materini smrti (9. avgusta 1896) so hčerke-dedinje hišo v Schellenburgovi ulici 6 s kupno pogodbo z dne 3. oktobra 1904 prodale imetniku 1. Kranjske izdelovalnice klavirjev v Št. Vidu n. Lj., Rudolfu Warbineku, roj. 1863 v Vlasaticih, okraj Mikulov na Moravskem, ki je imel v 1. nadstropju te hiše zalogo in izposojevalnico lastnih in tujih klavirjev, a se ni dolgo držal hiše in trgovskih lokalov, ker se je že 1905 preselil v Hilšerjevo ulico 3, hišo pa prodal 11. novembra 1905 trgovcu z lesom Antonu Deghenghiju, roj. 1858 v Pulju, lastniku Kolizeja in parne žage za gorenjskim kolodvorom. Od Deghenghija je hišo kupil lesni trgovec Valentin Scagnetti, roj. 1876 v Vidmu (Udine), čigar otroci: Valerija, Zdravko in Roman so jo po njegovi smrti (1920) podedovali in so še danes nje lastniki.

Trgovske in obrtne prilike v hiši

Hiša št. 55 (od 1877: št. 6) v Schellenburgovi ulici se je začela za trgovske in obrtne prilike, zlasti v pritličju, močneje uporabljati šele od l. 1871., ko je mestni magistrat zaukazal odpraviti tedanje svinjske hleve v podzemlju zaradi smradu, ki je uhajal iz njih na ulico. Vendar so bivali tudi že prej nekateri obrtniki v hiši, kajpada le v 1. nadstropju ali pa na dvorišču levo, tako n. pr. 1814 krojač Juri Lipovec, 1822 krčmar Jakob Šušteršič, 1850—60 tapetnik in prodajalec pohištva Vincenc Filibrun, roj. 1822 v Hopfgartnu v Tirolah, umrl 8. avgusta 1903 v ljubljanski bolnišnici, od 1850—72 knjigovez in izdelovalec galanterije Emil (Henrik Viljem) Dzimski, roj. 1824 v Köslinu pri Berlinu, brat imetnika agenture in privatne kupčijske posredovalnice Gustava Dzimskega, ki je 1860 izdal prvi kažipot po Ljubljani in okolici (Laibach und seine Umgebungen), od 1860 jermenar Janez Frisch, roj. 1819 v Stelingu, občine Weltras, ki pa se je že 1869 preselil v prodajalni hišici v Slonovi ulici 8/9 (danes 34 in 32), odtod pa 1890 na Marijin trg 3 (njegova druga žena Neža Sajovic, roj. 1844, je bila hčerka slovitega gostilničarja »Aleša« Sajovca na Ježici 40); od 1863 izvošček Juri Bovha, konkurent Henrika Novaka pri »Zaponi«, od 1867—72 pasar Lovrenc Zelzer itd.

Ko so se 1872 začeli preurejevati bivši hlevi za obrtne in trgovske prostore, so se jeli seliti vanje številnejši obrati, tako 1872 »Zavod ljubljanskih postreščkov (Laibacher Commissionäre-Institut«) z načelnikom Jožefom Koširjem, 1873 krojač Jožef Lasetzky star., ki je imel tu tudi prvo konfekcijsko trgovino v Ljubljani. Njegove lokale v 1. nadstropju je imel do tedaj krojač Luka Šumi, roj. 1843 v Tomačevem, ki je imel za ženo Amalijo Lasetzky, Jožefovo sestro, pa se je 1874 preselil v nasprotno Koslerjevo hišo. L. 1874. se je vselil v lokal levo od vhodne veže krznar Anton Krejči, roj. 1848 v Ratiborski Hori na Češkem, a umrl v Ljubljani 26. januarja 1924 v svoji novi hiši Wolfova ulica 5, v levi dvoriščni trakt pa mehanik Janez Kapš.

Leta 1878. je odprl v prizemlju vinotoč Matija Oblak, 1880 svoje lokale čevljar Franc Szantner, ki se je tu sem preselil iz Starega trga. Istega leta se je vselil tudi rokavičar Ivan Schäffer, roj. 1808 v

Ufenheimu na Bavarskem, ki je imel pozneje svoj lokal na Kongresnem trgu 7 in slednjič v Židovski ulici 7. Leta 1884. je odprl svojo delikatesno trgovino Bogoljub Sfastny. Tu je imel nekaj časa svoje obrtne prostore puškar Štefan Kaiser, za njim pa od 1886—1921 njegov nečak Franc Kaiser. Od l. 1890—1922 je obratoval v tej hiši tudi nožar Jožef Kolar.

Leta 1897. se je vselil v izpraznjene Krejčeve lokale levo od glavnega večnega vhoda knjigovez Ivan Bonač, roj. 3. julija 1846, po očetu Ivanu pristojen v Preserje pod Krimom. Ljudsko šolo je obiskoval pri sv. Petru, nato še 2 razreda ljubljanske gimnazije, vstopil 13 let star kot vajenec v strojno ključavničarstvo pri Gustav Tönnieseve tvornice na Dunajski cesti, a prestopil kmalu h knjigovezoma Lovrencu Šverljugi in Janezu Giontiniju, potem pa prepotoval Tirole in Bavarsko. Vrnivši se v Ljubljano, je bil nekaj časa zopet pri knjigovezu Šverljugi za pomočnika, nato pa v Bambergovi tiskarni za poslovodjo knjigoveznice. L. 1883. se je osamosvojil in odprl knjigoveznico na Poljanski cesti 10, potem v Gradišču 14 ter se odtod 1897 preselil v Schellenburgovo ulico 6, kjer je imel tudi trgovino s papirjem, a ostal tu le do l. 1900., ko se je preselil v nasprotno Maličevo hišo, kjer je 1903 začel po malem s kartonažo. Njegove prostore je prevzel vrtnar Iván W i d e r.

Leta 1905. sta imela v Schellenburgovi ulici 6 svoje lokale brivec Štefan Kostanjec in krojač Jožef Gregorin, l. 1906. pa (na dvorišču) izvošček Luka Cirer. L. 1906. sta se vselila tu sem klepar Rudolf Riffel, ki je ostal do 1921 in Lina Guštin in malo trgovino s papirjem in kadilskimi potrebščinami (do 1929). Leta 1908. je odprl tu svoje podjetje za snaženje stanovanj Franc Smole, ki ga je pa že 1909 prevzel Franc Parkelj. Leta 1910. je preselil barvar Anton Boc tu sem poslovalnico svoje kemične čistilnice in barvarne, ki jo je imel od 1907 v Souvanovi hiši št. 1. L. 1912. se je vselil civilni in vojaški krojač Simon Klimanek, roj. 1880 v Raškovicah pri Frideku in ostal tu do smrti (1936).

Izpraznjene lokale Rudolfa Riffelna je zasedel 1921 mehanik Ljudevit Baraga ter ostal v njih do 1933, v izpraznjene prostore Ivana Widra pa 1919 vrtnar Viktor Bajt; njegovo trgovino s cvetlicami vodi izza njegove smrti (1922) vdova Antonija, roj. Vrtačnik. Od 1921—28 je bil v tej hiši krznar Filip Bizjak, ki se je 1929 preselil na Kongresni trg 7, od 1925 bandažist Ivan Besednik, od 1926—31 zlatar Alojzij Fux itd.

VI.

Hiši Schellenburgova ulica št. 5 in 7

(Stara pošta in hotel Malič)

1771—1785: št. 40 in 39; 1785—1805: št. 35—34; 1805—1877: št. 59;
1877—1936: št. 5 in 7

Te hiši se obravnavati skupaj, ker sta bili od 1776—1873, torej skoraj stoletje, v lasti Maličeve rodbine in od 1805—77, torej 72 let, vpisani pod isto hišno številko (59).

Prva izmed njih, današnja dvonadstropna Bonačeva hiša s 7 okni na Schellenburgovo in 14 okni na Knaflevo ulico, stoji na temeljih starejše

hiše, ki ji je bilo 1848 nadzidano drugo nadstropje. V njej je nad 70 let (1825—1896) poslovala ljubljanska pošta; šele ko se je ta preselila, se je razvilo tu trgovsko življenje.

Kdaj je bila ta hiša sezidana, ni znano, najbrž v 2. polovici 17. stoletja. V Valvazorjevi dobi so se razprostirali za njo vrtovi grofov Gallenbergov daleč na zapad, nekako do današnje Bleiweisove ceste. Do l. 1756. je v mestnih davčnih urbarjih kot zadnji tega rodu vpisan Žiga grof Gallenberg, od l. 1757. naprej pa se pojavita kot lastnika Andrej in Uršula Malič. Pripis v urbarju pove, da sta kupila to, iz več združenih vrtov in hiše (Gehäus) obstoječe posestvo na dražbi in da jima je bilo v urbarju prepisano 9. septembra 1757. Zem-

Bonačeva, prej Maličeva hiša

št. 5, od 1825—96 sedež Glavne pošte, najstarejša hiša Schellenburgove ulice.

ljiški gosposki (takrat meščanskemu špitalu) sta imela plačevati 1 fl. 35 kr. 2 penenze na leto; na državni kontribuciji in davku pa mestnemu magistratu 3 fl. 12 kr.

Hiša, ki jo je izdražil 1757 Andrej Malič, je bila do 1750 največja v tedanji (Gallovi) ulici ter je stala tu že za Valvazorjevih časov. (Glej Stelé, Valvazorjeva Ljubljana 1912, sliki 39 in 61, kjer je podan pogled z zapadne strani, tako da je videti le hišno plat proti dvorišču). Bila je enonadstropna, s sedmimi okni na ulico (lastniki, ki so jo gradili, so bili plemenitaši!), udobno in široko postavljena. Kdor je poznal Maličevo hišo, ko je bila še glavna pošta v njej, ga iznenadi

sličnost Valvazorjeve slike te hiše s podobo iz l. 1890, pa tudi z današnjo.

Hiša je stala za Valvazorja na samem. Od sosedne hiše na vogalu Dunajske ceste (nasproti samostanu klarisinj) jo je ločil majhen sadni vrt. Ta presledek se je obdržal, zožen sicer, skozi stoletja in se izpremenil v 19. stoletju v širok uvoz med obema hišama. Osnova in oblika te hiše se tudi do l. 1744., ko je izšel Kaltschmiedov zemljevid Ljubljane, ni v ničemer spremenila, l. 1757., torej 12 let pozneje pa so jo kupili že Maliči, ki je pa v temeljnih osnovah niso prav nič preuredili skozi vse poldrugo stoletje, ko je bila v njihovi lasti, razen da so ji nadzidali 1848 drugo nadstropje in prizidali 1882 trakt proti Knafljevi ulici. Iz vsega tega se da s precejšnjo gotovostjo sklepati, da je ostala hiša v glavnih osnovah do danes taka, kakršno jo prikazuje Valvazorjeva grafična zbirka, da je torej današnja Bonačeva hiša št. 5 poleg Scagnettijeve št. 6 najstarejša hiša v Schellenburgovi ulici.

Zgodovina Maličeve rodbine

Maliči, ki so odslej skozi več ko 100 let gospodarili temu posestvu, izvirajo iz starega, premožnega kmetskega rodu na Viču. Njih je bilo imenje (poznejši gradič Sigmundsbürg) na Viču 16, pa tudi vsa obširna polja in travniki na levem bregu Gradaščice tja do Kozarij in skoraj ves hrib Brdo do današnje opekarne Emone.*

Andrej Malič I

Andrej Malič (I), ki ga omenjuje stari urbar mesta Ljubljane iz l. 1757, se je rodil še na Viču (okoli 1720) kmetu Andreju Maliču. (Ime Andrej je v tej rodbini tako priljubljeno, da so ga po vrsti nosili predstavniki štirih pokolenj!) Dne 24. junija 1755 se je poročil z Uršulo Škraba, hčerko kmeta Gašperja Škraba na Viču in odprl 1757 v novokupljeni hiši v tedanji Gallovi (= Schellenburgovi) ulici gostilno in vinsko trgovino. Ko mu je žena Uršula, stara 43 let, umrla 13. marca 1760 (otrok iz tega zakona ni bilo), se je v drugič (okoli 1762) poročil z Jero Sever in imel z njo 7 otrok, ki so jim kumovali po starem običaju sosedje: Marija Justina, vdova plem. Puchentall in Franc Ks. Jamnik, vojni blagajnik in lastnik (pozneje Perlesovih) hiš v Slonovi ulici.

Malič je postal s časom premožen. Dokupil je v Kapucinskem predmestju prejšnjo Peterkovo hišo, dne 31. julija 1773 pa še hišo št. 16 na vogalu Slonove ulice in Dunajske ceste, ki ji je bil dotlej lastnik krčmar Ferdinand Mrvec (Meruez); ta hiša, predhodnica poznejšega hotela Slona, pa je zavzemala takrat le južno polovico današnje stavbne ploskve. Andrej Malič (I) je umrl 10. marca 1774 na trgovskem potovanju v Krškem. Vdovi Jeri in otrokom Andreju, Francetu, Mariji Jožefi, Marjani in Tereziji je zapustil razen omenjenih 3 hiš še obširna posestva na Viču, v Šiški in na Ljubljanskem polju.

* Povedal g. Jean Schrey.

Jera Maličeva

Jera Maličeva je do polnoletnosti svojih otrok krepko vodila moževo zapuščino in jo s spretno podjetnostjo množila. Posrečilo se ji je, da je najprvo pridobila sosedno Peerovo posestvo na vogalu Gallove (= Schellenburgove) in Dunajske ceste, to je zemljišče, na katerem je pozneje stal hotel »Pri Maliču«.

Dne 24. maja 1776 je kupila namreč od vdove Marije Terezije Peer prejšnje »patidenčno pogorišče v Gallovi ulici 3a z vsemi vrtovi in njivami«, ki so segali do tivolskih travnikov. (Fasc. 233, IX. str. 4: »die in Gallove ulze sub Nr. 3a liegende, vorher Peerische Patidenk-Brandstatt sammt Garten und Äckern durch Einstandsrecht an sich gebracht«). Iz te listine izvemo, kar dosedaj še ni bilo znano, da se je današnja Schellenburgova ulica v drugi polovici 18. stoletja imenovala Gallova ulica, to najbrž zaradi posestev, ki so jih imeli grofi Galli plem. Gallenbergi na obeh straneh ulice. Izvemo nadalje, da je bilo kupljeno zemljišče pogorišče (»Brandstatt«) in sklepamo, da je morala tu stati prej patidenčna hiša, ki je postala v drugi polovici 18. stoletja žrtev požara. Da je tako, nam potrjuje tudi Valvazorjeva grafična zbirka stare Ljubljane na koncu 17. stoletja, na kateri je videti na vogalu Dunajske ceste in »Gallove ulice« precej veliko enonadstropno poslopje z 2 okni na sedanjo Aleksandrovo cesto in najmanj 6 okni na Gallovo ulico. Pomaknjena je daleč izpred ulične črte, ki jo je zavzemal poznejši hotel »Pri Maliču«, vhod v vrtove je bil z današnje Aleksandrove ulice. (Glej Stefe, Valvazorjeva Ljubljana, 1928, slika 61, stran 23 in slika 39.)

Na mestu tega pogorišča je dala okoli 1790 najbrže že Jera Maličeva sama, gotovo pa njen sin Andrej okoli 1800, sezidati novo enonadstropno hišo, ki jo je pa morala znatno pomakniti nazaj in jo združila s staro, l. 1757. kupljeno hišo v eno celoto. Takrat se je najbrž tudi gostilna iz stare hiše preselila v novo. Ta nova hiša, poznejši hotel »pri Maliču« (naziv »Hotel Stadt Wien« se je udomačil nekako od 1830), stoji l. 1848. za eno nadstropje povišana, še danes, a jo mislijo kmalu podreti.

Leta 1785. je kupila Jera Maličeva prejšnjo Kregarjevo hišo št. 31 na levi strani Dunajske ceste, sosedo razpuščenega samostana klarisinj, enako tudi sosedno pristavo št. 30 (poznejši Fröhlichovi hiši št. 61 in 62) z obširnimi vrtovi. Prav tako je spravila l. 1789. v svojo last prejšnje Dicoronove hiše št. 19—22 na desni strani Dunajske ceste (danes sklop takozvanih Mathianovih hiš št. 12—14). Ker je bila od moža Andreja podedovala tudi bivšo Mrvečevo hišo št. 16 na Dunajski cesti (poznejši hotel Slon), je bila polovica spodnje Dunajske ceste njena; vrtovi teh hiš so segali na levi strani do današnje Gledališke ulice, na desni pa do današnje Miklošičeve ceste.

Z bogastvom Maličev raste tudi ugled in vpliv te prvotno kmečko-krčmarske družine in njih stiki s starim ljubljanskim meščanstvom. V krog prijateljev in znancev rodbine stopajo poleg že omenjenega Franca Ks. Jamnika tvorničar Jožef Desselbrunner, magistratni tajnik Miha Vogou, odvetniki dr. Jožef Luckmann in dr. Miha Valenčič in dr.

Dne 12. februarja 1785 se je poročila v ljubljanski stolnici Jerina hči Jožefa Marija Malič z ljubljanskim meščanom Jožefom Savinškom, sinom gostilničarja v Židovski ulici 285 (= 3) Nikolaja Savinška.

Mati ji je dala za doto (ženitno pismo z dne 3. februarja 1785) bivšo Mrvečevo hišo in gostilno (današnji Slon) v takratni vrednosti 8000 fl. in si izgovorila v gostišču zase le 2 sobi in kuhinjo nad majhnim gostilniškim hlevom. (Tom II. fol. 15—17 v zbirki zemljeknjižnih prepisov [Umschreibungen] v arhivu okrožnega sodišča ljubljanskega).

Jožef (Gašper) Savinšek je bil že od doma zelo bogat. Leta 1782. je bil izdražil iz zapuščine Anton Radonijevih dedičev hišo št. 286 v Židovski ulici (= 1), a jo kmalu naprej prodal strojarju Martinu Kneidlu. Z Jero Maličevo sta bila že prej v trgovskih stikih, tako zlasti pri dražbi Dicoronovih hiš na Dunajski cesti. Po poroki z Marijo Joževo Maličevo pa je njegovo premoženje vidno raslo. Dne 10. aprila 1792 je kupil od stolnega kapitlja v Zagrebu zapuščeno in po požaru poškodovano metliško graščino za 40.000 fl. in jo docela prenovil. Hčerka Mariji Ksaveriji, poročeni 12. septembra 1802 s Francetom baronom Gusičem, in Ivani Nepomuceni, poročeni 7. januarja 1807 z veletrgovcem Francetom Gallettom, je izplačal zelo visoke dote (po 30.000 fl.). Njegov sin in dedič Andrej, roj. 18. novembra 1794, sploh ni več nadaljeval očetove gostilne na Dunajski cesti, ampak je ostal in umrl na svoji graščini v Metliki. Iz zakona z Ivano plem. Blažekovič se mu je rodil sin Jožef Andrej Savinšček, ki je bil deželni poslanec in je 1871 zadobil viteštvo. Bil je zadnji svojega rodu.

Andrej Malič star.

Jera Maličeva je umrla 14. oktobra 1799 v svoji hiši v Nunski ulici 35, stara 63 let. Ker so bili njeni ostali otroci ali že odpravljani ali medtem pomrli, je podedoval vse veliko premoženje njen sin (Franc) Andrej Malič (II), roj. 8. oktobra 1768. Bil je najmočnejša osebnost ljubljanskih Maličev ter si je v Napoleonovih vojnah kot založnik raznih armad, katerim je dobavljal mesa in sena, napravil ogromno premoženje. Ob materini smrti je bil star jedva 31 let, a bil je že dve leti (izza 23. marca 1797) ljubljanski meščan. Hiše in posestva na Dunajski cesti, ki jih je kupila mati Jera, je kmalu odprodal, ker je rabil kapital za svoje vojaške dobave, gostilno pa je preložil iz stare, l. 1757. kupljene, v novozgrajeno enonadstropno hišo na vogalu nasproti vojaškemu preskrbvališču ter jo počasi povzdignil v gostišče, poznejši hotel »Pri Maliču«. Obe hiši sta imeli od 1785—1877 skupno številko 59. Staro hišo (proti današnji Knafljevi ulici) je Andrej Malič leta 1824. preuredil ter jo dal v zakup poštnemu erarju. Ljubljanska pošta se je 1825 tu sem preselila iz prejšnjih prostorov na Križevniškem trgu 203 (danes Napoleonov trg 6, Kotnikova hiša) in ostala v Maličevi hiši do l. 1896, ko je bilo zgrajeno novo poštno poslopje. Zavzemala je vse hišne prostore proti Schellenburgovi ulici, takrat »Nunski« ali »Poštni« ulici od 1882 pa še trakt ob novi Knafljevi ulici. Široko dvorišče med to hišo in sosednim Maličevim gostiščem je bilo vedno polno poštnih voz, ki so prihajali in odhajali skozi velika uvozna vrata med poštno hišo in hotelom pri Maliču, tam kjer je danes desni del Bonačeve trgovine. L. 1848. je dobila ta (poštna) hiša drugo nadstropje, 1875. pa v novo odprti Knafljevi ulici vogalni prizidek. L. 1887. se je vselil sem tudi brzojavni urad, ki je uradoval sprva (od 1849) v Pongračevi hiši v Gosposki ulici 213 (danes št. 1), potem pa v 2. nadstropju Grumnigove hiše na vogalu Dunajske ceste in Frančiškanske ulice.

Andrej Malič (II) je bil pravi lik podjetnika, ki se loti vsega, kar mu nese in se prilagodi vsakemu položaju. Že Avstriji je bil v njenih vojnah glavni dobavitelj mesa za Kranjsko (Fleischausschrotungs-Entrepreneur), ostal je to tudi v francoski zasedbi 1809—1812 in bil celo imenovan za prisednika ljubljanske merije. Po Napoleonovem padcu in vpostavitvi avstrijske vlade v naših deželah je prevzel užitninski (meso in vino) zakup za ljubljansko okolico. Tovarnarju sukna Ivanu pl. Desselbrunnerju na Selu pri Mostah je posojeval precejšnje vsote in bil v njegovem konkurzu 1805 dokaj prizadet; vendar se mu je posrečilo na račun svojih terjatev izdražiti dne 10. januarja 1817 grad, gospodarska poslopja, tvornico in vodno silo na Ljubljani. Grad na Selu je dal prenoviti, gospodarska poslopja pa prenarediti za državno žrebčarno, in sicer po pogodbi z dne 29. aprila 1820, ki jo je sklenil z vojaško upravo. Najemna pogodba z vojnim erarjem je bila obnovljena dne 21. marca 1845,

Hotel Malič (Stadt Wien)

št. 7, okoli 1900.

dokler ni država dne 21. oktobra 1854 vse posestvo kupila za svojo žrebčarno, ki je ostala tu tudi po prevratu (kot oblastna, potem banovinska žrebčarna) do lani.

Staro Desselbrunnerjevo sukarno je Andrej Malič II dal prenarediti v stanovanjsko hišo, v kateri je baje stanovalo 22 strank, vodno silo pa je porabil za velik mlin, v katerem je mlet izvrstno moko, ki so jo izvažali po vsej deželi, pa tudi v Trst in Reko. Ko se je moral zaradi osuševanja ljubljanskega barja jez na Ljubljani podreti in s tem tudi mlin opustiti, je svojo vodno silo prodal za prav drag denar dne 13. septembra 1824 državi. Ostala mu je torej še prej omenjena stanovanjska hiša, ki jo je dal oplešati in nad glavnim vhom napraviti slike svojega patrona sv. Andreja in zaščitnice svoje žene, sv. Katarine, pod njima pa sliko celega poslopja. Te slike so s časom tako obledele, da jih ni bilo moči več ohraniti; zato so jih prebelili.

Spodnji del poslopja, obrnjen proti Mostam, je okoli 1860 vzel v najem italijanski tvorničar Alojzij Toniutti za izdelovanje salam, 1875 pa v isti namen Rajmund Andretto, ki je tu obratoval do 1890. Obširna, z debelimi zidovi obdana skladišča nekdanje suknarne so Maliči oddajali ljubljanskim gostilničarjem za vinske kleti.

L. 1889. je vse to veliko poslojpe prišlo v last konventu karmeličank, ki bivajo tod še danes.

Dne 21. februarja 1802, dobri 2 leti po smrti matere Jere, se je Andrej Malič poročil na Ježici s Katarino Zupanek, ki mu je prinesla 2000 fl. dote. Od njegovih 8 otrok se je najstarejša hčerka Jožefina dne 2. avgusta 1832 poročila (pri Frančiškanih) z dr. Ivanom Kopačem, univ. profesorjem v Innsbrucku (umrl 1872 v Gradcu), ter mu prinesla 12.000 fl. dote, Antonija pa 16. septembra 1841 s trgovcem Maksom Wilhelmom iz Innsbrucka, pri katerem je vstopil tudi Andrejev mlajši sin Aleksander in postal pozneje samostojen trgovec v Innsbrucku.

Ko je Andrej Malič (II) dne 10. maja 1847, star 79 let, umrl, je prevzel njegov najstarejši sin Andrej Jožef kot edini dedič vso veliko zapuščino in seveda tudi obe hiši v Nunski ulici.

Andrej Malič mlajši

Andrej (Jožef) Malič (III), roj. 19. septembra 1812, umrl 25. aprila 1882, je zadnji izmed ljubljanskih Maličev, ki je tvorno deloval v podedovanem gostinskem obrtu in se tudi sicer udejstvoval v gospodarskem življenju našega mesta, čigar častni meščan je postal 22. februarja 1878. Predvsem pa je spremenil staro gostišče »Pri Maliču« v hotel »Stadt Wien« z 11 okni na Schellenburgovo ulico in 13 na sedanjo Aleksandrovo cesto, mu nadzidal še eno nadstropje in ga povzdignil v prvi ljubljanski hotel, čigar restavracija je daleč slovela in združevala v steklenem salonu in vrtu na dvorišču poleti najboljšo družbo iz Ljubljane in dežele. Znani restavraterji so bili Teodor Lausch (1855 do 1865), Janez Šunko (1866—1874), poznejši restavrater Luka Tavčarjevega hotela »Evropa« na Dunajski cesti 15, Henrik Trinker (1880—1890), Henrik Höselmayr (1890—1900), Karl Koisser (1900—1910) in drugi. Poleg hotelirstva se je udeleževal Andrej Malič tudi v industriji; bil je med ustanovitelji in glavnimi delničarji Ljubljanske plinarne, delničar Kranjske industrijske družbe in Kranjske stavbne družbe. Med 1861—1877 je bil tudi ljubljanski občinski svetnik.

Dočim sta si bila njegov ded in oče ohranila mišljenje, jezik in navade slovenskega rodu, iz katerega sta izšla, se je to pri Andreju Maliču III zgubilo; prilagodil se je popolnoma mišljenju nemške meščanske in plemiške gospode, ki so bili njegovi gostje in gospodarski sodelavci. Še bolj je to pospeševala njegova poroka (1853) z lepo baronico Marijo Herbert, hčerko bogatega industrijalca v Vetrinju pri Celovcu. Odslej se osebno ni več bavil s hotelom, marveč je živel kot eden najbogatejših ljubljanskih meščanov ob svojih rentah.

Imel je dva sinova Alberta Andreja, roj. 1854. in Aleksandra roj. 1860. Prvi, poročen z Marijo Valenta, hčerko profesorja in sanitetnega svetnika dr. Alojzija Valente, je bil nekaj časa v službi pri gozdarskem uradu kneza Auersperga v Kočevju, potem za oskrbnika (Rentmeister) škofovih

posestev v Gornjem gradu, kamor je prišel po protekciji škofa Pogačarja, slednjič je vodil hotel Quisisana v Opatiji in tam umrl. Zapustil je sina Raoula, roj. 1887, ki je postal inženir, a je 17. januarja 1917 umrl. Albertovo vdovo je potem vzel Ivan Baumgartner, tvorničar barvnega lesa na Fužinah. Drugi sin, Aleksander (»Lickerl«), je bil pravi lik brezskrbnega elegana. Umrl je l. 1915. v Budimpešti pri svoji sestri Avgusti pl. Borota.

Edina hčerka Andreja Maliča in Marije baronice Herbert, lepa Avgusta (Gusti) Malič, roj. l. 1855. se je dne 26. junija 1882 pri Frančiškanih poročila s takratnim topniškim nadporočnikom Simeonom Borota de Budabran, ki je pozneje postal general in umrl v Budimpešti. Po njegovi smrti se je preselila v Ljubljano in umrla l. 1935. v Jozefišču na Poljanah. Z njo je izumrla rodbina ljubljanskih Maličev.

Leta 1873. je Andrej Malič po posredovanju Ivana Koslerja, graščaka na Rtniku (Ortenegg) s kupno pogodbo z dne 6. junija 1873 prodal svoj hotel Stadt Wien in ves ogromni vrt za njim, ki je segal do takratne Tržaške (današnje Bleiweisove) ceste, Kranjski stavbni družbi in s tem položil temelj za razvoj modernega dela Ljubljane med Bleiweisovo cesto, Knafljevo ulico, in Aleksandrovo cesto. Na mestu nekdanj Maličevih vrtov stoje danes Narodni muzej, palača Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, palači dr. Egona Stareta in Emerika Mayerja, nekdanj Waldherrijev učni zavod in Operno gledališče.

Nadaljnja usoda Maličevih hiš

Hotel Stadt Wien je vodila Kranjska stavbna družba nekaj časa naprej do 1906, potem pa je hotel opustila in obdržala samo restavracijo. Dne 21. julija 1908 je kupila to poslopje tvrdka Deghenghi, Malusa in Comp., a ga že 22. oktobra 1913 prodala Milanu Deghenghiju. Od njega je prešlo poslopje 24. marca 1916 na Jadransko banko, ki je septembra 1919 prenehala z restavracijskim obratom v hiši. Dne 25. septembra 1924 je prešla hiša v last preosnovane Jadranske-Podunavske banke v Beogradu, ki jo je dne 11. julija 1934 prodala tvrdki Bafa, jugoslov. tvornici gume i obuće d. d. v Borovem pri Vukovaru.

Dalj časa nego »hotel Stadt Wien« je ostala sosedna hiša Schellenburgova ulica št. 5 v lasti Maličeve rodbine. Po smrti Andreja Maliča jo je podedovala njegova vdova Marija roj. baronica Herbert, po njeni smrti (11. novembra 1902) pa njena otroka Aleksander in Avgusta pl. Borota. Aleksander je l. 1903. prodal svoj delež sestri Avgusti, ki je hišo št. 5 prodala dne 29. januarja 1910 za 180.000 K trgovcu Ivanu Bonaču. Še pred njegovo smrtjo (1920) je prešla na podlagi darilne pogodbe v last njegovih hčerk Amalije in Jožice Bonač, ki sta tudi danes njeni lastnici.

Dvorišče med hotelom Stadt Wien (št. 7) in hišo št. 5 v Schellenburgovi ulici se je l. 1903. zaprlo s prizidanim traktom, glavni vhod v hišo št. 5 iz Schellenburgove ulice pa 1926, tako da je danes mogoče dovoz v dvorišče, odnosno dohod v hišo samo s Knafljeve ulice 2. Pridobljeni prostor se je porabil za razširjenje Iv. Bonačeve trgovine s papirjem in galanterijskim blagom, ki je dobila obenem najmodernejšo opremo, tako je danes ena največjih in najelegantnejših trgovin te vrste ne le v Slo-

veniji, ampak v celi državi. — Prostor med obema hišama št. 5 in 7 v Schellenburgovi ulici, ki je služil za uvoz in odvoz poštnih voz, se je že 1890 zaprl, leta 1910. pa zazidal do višine 2. nadstropja, pročelje pa izravnalo, tako da danes ni niti sledu o prejšnjem presledku.

Trgovsko in obrtno življenje v hišah št. 5 in 7 od l. 1896.

Starejša Maličeva hiša (št. 5), ni imela nobenih trgovskih lokalov, dokler sta v njej poslovola (med 1825—96) ljubljanska pošta in (med 1887 in 1896) brzojavni urad. Konec 1897 pa so bili ti lokali že preurejeni za prodajalne. V začetku 1898 sta se vselila vanje krojač Jožef Rojina, roj. 1871 v Zg. Šiški, in cvetličar Viktor Korzika, leta 1900. pa knjigovez Ivan Bonač, ki je imel prej svoj lokal v nasprotni Deghenhijevi hiši št. 6.

Ivan Bonač je svojo knjigoveznico, hoteč jo razširiti in izoblikovati na moderni način, takoj prestavil v prvo nadstropje zapadnega dvorišnega trakta, ki se je v to svrhu na novo nadzidal, v prodajalnih prostorih v Schellenburgovi ulici pa je odprl veliko trgovino s papirjem in pisalnimi potrebščinami. Leta 1903. se je lotil izdelovanja kartonaže. Novi obratni prostori, ki jih je za to rabil, so se pridobili z zgraditvijo severnega dvorišnega trakta, s katerim se je dvorišče hiše št. 5 popolnoma zaprlo proti hotelu Stadt Wien št. 7. Ko so mu pa zaradi prospeva-jočega izdelovanja kartonaže postali tudi ti prostori pretesni, je sezidal med 1906 in 1907 v Čopovi ulici novo tvornico kartona, ki jo je podedoval njegov sin Franc Bonač in jo 1934—1935 znatno povečal. Podjetni duh očetov je prešel tudi nanj, poznamo ga kot lastnika velike papirnice na Količevem pri Domžalah, kot snovalca in predsednika ljubljanskega vele-sejma itd.

Ko se je 1906 cvetličar Viktor Korzika preselil na Kongresni trg št. 3, je njegov vogalni lokal zasedel Anton Šarc, roj. 1865 v Sp. Planini, izza 1897 poročen s Hedvigo Karner iz Kamnice pri Mariboru. V teh lokalih je imel prodajalno perila, v pritličnih prostorih severnega dvorišnega trakta pa pralnico in likalnico. Po njegovi smrti (l. 1920.) vodi podjetje njegova vdova Hedviga. V prostore desno od prvotne Bonačeve trgovine, ki je bila v sredi poslopja, se je vselila že 1910 drogerija Adrija (lastnik Bohuslav Čvančara, roj. 1883 v Roudnicah na Labi), ki je 1922 prešla v last Slavke Marčan, poročene Borčič ter se je 1926 preselila v Souvanovo hišo št. 1. Tega leta je bil, kakor vemo, odpravljen hišni vhod iz Schellenburgove ulice, prostori drogerije Adrije pa so se zvezali s prejšnjimi prostori Bonačeve trgovine v enoto.

Od 1912 do 1918 je imel v prvem nadstropju te hiše manufakturno trgovino na debelo trgovec Franc Vokač skupaj z bratom Karlom v 5 velikih sobah, kjer so sedaj stanovanja. V istem nadstropju so bile do 1924 pisarne železniško vzdrževalne sekcije Ljubljana.

V hiši št. 7 (Hotel Stadt Wien) je zavzemala pritlične prostore po večini restavracija in (v začetku sedanje Aleksandrove ceste) stanovanje restavraterjevo. Veliki jedilni salon je bil tam, kjer je danes kino Ideal.

V hiši je bil v pritličju razen tega le še majhen lokal, v katerem so bili po navadi razni brivci (1890: Oton Fettich-Frankheim, 1906: Albert Derganc itd.).

V trgovske namene se je predelalo pritličje in prvo nadstropje, ko je hišo kupila *Jadranska banka* (hotel je prenehal že okoli 1910) in namestila v Schellenburgovi ulici svoje poslovne prostore za stranke, pisarne ravnateljstva pa v 1. nadstropju, do katerega je vodilo dragoceno opaženo, po načrtih prof. Inchiostri-ja v jugoslovanskem slogu predelano stopenišče.

Trgovske prostore od hišnega vhoda v Schellenburgovi ulici na desno mimo vogala do vhoda na Aleksandrovi cesti je že 1918 zasedel, preselivši se iz Mestnega trga 17, trgovec z modnim blagom Peter Magdič, roj. 1870 v Ogulinu. Po njegovi smrti (1918) je vodila trgovina njegova vdova Amalija, roj. Kornič, po njeni smrti (1935) pa vodijo trgovino njeni dediči. Poleg Magdičeve trgovine je odprl 1924 industrialec Peter Kozina, rojen 1876 v Dolenji vasi pri Ribnici, prodajalno čevljev svoje velike tvornice v Tržiču (znamka Pe-ko). Kozina je bil eden naših najdarovitejših in najpodjetnejših pridobitnikov, ki je svoje veliko, še danes cvetoče podjetje takorekoč ustvaril iz nič; škoda, da mu je zgodnja smrt (21. februarja 1930) prestrigla njegove velike načrte. Tvrdba Peko, ki zaposluje v svoji sodobno urejeni tvornici v Tržiču čez 300 delavcev, ima danes svoje podružnice in poslovalnice v vseh večjih mestih naše države.

Poleg prodajalne tvrdke Peko (Peter Kozina & Komp.) se nahaja kino *Ideal*, ki se je vselil že 1919 v prejšnji veliki restavracijski salon Maličevega hotela in porabil za svoje prostore še velik del dvorišča.

Ko se je *Jadranska banka* l. 1924. pretvorila v *Jadransko-podonavsko* banko in skrčila svoj promet v Ljubljani, se je vselila v del opuščenih pisarniških prostorov v 1. nadstropju zavarovalnica *Herceg-Bosna*. Leta 1935. je *Jadransko-podonavska* banka likvidirala svojo podružnico v Ljubljani. S tem so postali prejšnji bančni prostori v pritličju razpoložljivi novemu hišnemu lastniku, tvrdki Bača v Borovem, ki jih je dala popolnoma preurediti in prenoviti. Levi, večji del je zasedla prodajalna tvrdke Bača, desni manjši pa lekarna, ki jo vodi mag. pharm. Anton Ustar.

VII.

Hiša Schellenburgova ulica št. 8

(Luckmannova hiša, od 1896 Glavna pošta)

1771—1785: št. 45; 1785—1805: št. 40; 1805—1877: št. 54; 1877—1936: št. 8
Schellenburgova ulica; 1877—1900: št. 11 Slonova ulica; 1900—1936: št. 11
Prešernova ulica

To staro, enonadstropno hišo na vogalu Schellenburgove in Slonove ulice, ki je bila skozi eno stoletje v lasti Luckmannove rodbine, so 1894 podrli. Na njenem mestu se je med 1895—1896 sezidalo dvonadstropno poslopje Glavne pošte v renesančnem slogu.

Že za Valvazorja je tu stala enonadstropna hiša, podobna gradiču, z dvema okni na Slonovo (današnjo Prešernovo) in s tremi na Gallovo

(danes Schellenburgovo) ulico, iz katere so držale vanjo široka vežna vrata. Za njo so bili vrtovi in njive, ki jih je ločil od ulice dokaj visok zid. Ta zid, pomaknjen za en in pol metra v ulično črto, je ostal tudi še do konca 19. stoletja in izginil šele, ko so hišo podrli.

Lastnik te stare hiše je bil za Valvazorja Gabriel Eder, rojen okoli 1623, sin Baltazarja Ederja in Regine Gaiecell. Bil je od 1677—78 mestni sodnik, l. 1689. in 1693. mestni župan ljubljanski ter bil poplemeniten okoli 1696 s priimkom Edenburg. L. 1703. je prepustil proti letni najemnini 250 fl. svojo hišo in vrtove novoustanovljenemu uršulinskemu

Bivša Luckmannova hiša

št. 8 na križišču Slonove in Schellenburgove ulice, podrta 1894, da napravi mesto današnji Glavni pošti.

redu za začasno bivanje. Uršulinke so se v to hišo vselile 23. junija 1703 in prenesle vanjo tudi svojo šolo. Tako je ta poznejša Luckmannova hiša bila skozi štiri leta prvi sedež uršulinskega samostana v Ljubljani, dokler ni veliki trgovec in podjetnik Janez Jakob Schell plem. Schellenburg l. 1707. uršulinkam preskrbel novo samostansko poslopje.

Gabriel pl. Edenburg je umrl v svoji hiši, v katero se je po odhodu uršulink povrnil dne 11. novembra 1711. Podedoval ga je sin Franc Volbenk plem. Edenburg, ki je živel z ženo Marijo Magdaleno in štirimi otroki še do l. 1734. v Ljubljani, potem se izgubi sled za njim.

Že l. 1714. je njegovo hišo kupil dr. Janez Krstn. Prešeren, odvetnik kranjskih deželnih stanov, poplemeniten l. 1718. s priimkom Heldenfeld. Po njegovi smrti (19. aprila 1746) je prešla hiša na njegovo vdovo Marijo Lavrencijo in na njegova sinova iz prvega zakona Franceta Ksavera in Tadeja Matijo, ki sta bila oba odvetnika, a sta umrla še pred mačeho.

Ko je tudi dr. Prešernova vdova dne 25. januarja 1759 umrla, je kupil Prešernovo hišo l. 1760. trgovec in tvorničar Friderik Weittenhiller, roj. okoli 1700 na Nižjem Avstrijskem, morda v dolini Kamptalu (v mrliški matici stolne župnije je označen za Kamptaliensis). Prišel je pred 1732 v Ljubljano, kjer se je 12. januarja 1733 poročil z Marijo Veroniko, vdovo trgovca Tomaža Franceta Eckerspergerja, prevzel njeno trgovino s suknom, eno največjih v Ljubljani (12 fl. davka) in postal še isto leto ljubljanski meščan. Bil je glavni odjemalec sukna (>Tuchversilberer<) iz velike deželne suknarne na Selu pri Mostah, ki so jo l. 1724. ustanovili kranjski deželni stanovi. Od njih je Weittenhiller l. 1746. kupil sukarno na Selu in jo uspešno vodil do l. 1766., ko jo je prodal Valentinu Ruardu in Jožefu Desselbrunnerju, ki sta oba, kakor svojčas Weittenhiller, došla iz Dunaja v Ljubljano.

Weittenhiller je imel pri sebi tudi brata Jožefa Gašperja, roj. okoli 1710, kateremu se je v Ljubljani iz zakona z Marijo Katarino rodilo šest otrok. Dočim je bil Friderik Weittenhiller brez potomstva. Ko je ta dne 28. aprila 1772, star 72 let, umrl, je podedoval njegovo hišo brat Jožef Gašper, po njegovi smrti (21. januarja 1793) pa njegov najmlajši sin Miha Friderik Weittenhiller, roj. 20. septembra 1757 v Ljubljani, ki je že v mladih letih odšel iz Ljubljane na Dunaj in tam postal velik trgovec in bankir. Hišo v Schellenburgovi ulici je že 22. septembra 1793 prodal za 9500 fl. dun. veljave odvetnikovi soprogi Elizabeti Luckmann. Mihaelov sin Jožef je bil 1832 prvi bančni blagajnik privil. avstrijske nacionalne banke, njegov vnuk Jožef pa predsednik deželnega sodišča na Dunaju ter je dobil s podelitvijo Leopoldovega reda viteštvo. Rod Weittenhillerjev živi še danes na Dunaju.

Za mesec manj ko 100 let je ostala ta hiša odslej v lasti Luckmannove rodbine, dokler jo nista Elizabetina vnuka, Ivan in Jožef Luckmann dne 2. avgusta 1893 prodala za 90.000 fl. avstrijskemu poštnemu erarju. Ker so Luckmanni skozi celo 19. stoletje tvorno sodelovali na razvoju naše trgovine in industrije, ne bo morda odveč, če se podrobneje seznanimo s pomembnejšimi členi te rodbine. Pri tem se v glavnem oslanjamo na zgodovino rodbine Luckmann, ki jo je sestavil marca 1936 v nemškem jeziku gospod Jožef Luckmann ml., sedanjí podpredsednik Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo v Ljubljani. (En izvod tega, 34 folio-strani obsegajočega spisa se nahaja v Mestnem muzeju).

Zgodovina Luckmannove rodbine

Luckmanni izvirajo iz Kroepe, kjer se pojavi konec 17. stoletja prvi nosilec tega imena Jurij, po poklicu najbrž žebjar. Njegov vnuk France Lukman, sin Matevža Lukmana in Polone Klemenc, se je povzpел že do fužinarja ter umrl v Kropi 31. maja 1768, star 33 let.

Francetov sin edinec dr. Jožef Luckmann, roj. 27. febr. 1760 v Kropi, je dovršil s pomočjo dijaške ustanove Jakoba pl. Schellenburga, s katerim je bil po materi (Klemenčevi) strani v daljnem sorodu, gimnazijo v Ljubljani, pravne nauke pa na univerzi v Paviji, kjer je bil 16. septembra 1784 promoviran za doktorja prava. Nastanil se je nato l. 1786. kot odvetnik v Ljubljani in se poročil 2. julija 1792 z vdovo Elizabeto pl. Segalla, rojeno Razinger. Bil je od 22. julija 1791 ljubljanski

meščan, za časa prve francoske zasedbe (1797) tudi član provizornega deželnega gubernija. Odvetniško pisarno je imel v hiši svoje žene, takrat št. 40 kapucin. predmestja. Umrl je 25. decembra 1803, star 43 let. Odvetniško pisarno v Luckmannovi hiši je imel pozneje (od 1833) dr. Blaž Crobath, pri katerem je bil od 1834—46 dr. Fran Prešeren za koncipienta. Luckmannova hiša je bila torej tudi literarno zgodovinskega pogleda pomembna.

Sinova dr. Jožefa Luckmanna, Jožef Herakliji in Lambert Karl, sta se oba posvetila pridobitnim poklicem. Jožef Herakliji, roj. 1793, je imel od 1815—31 trgovino s krojnim blagom na Rotovškem trgu 238 (18), a jo je 1832 prepustil trgovcu Francetu Schantlu, sam pa vstopil kot knjigovodja v službo Kranjske hranilnice, kjer je ostal do 1858. Umrl je brez otrok leta 1874.

L a m b e r t K a r l L u c k m a n n

Drugi sin dr. Jožefa Luckmanna, Lambert Karl Luckmann, ustanovitelj trgovske hiše L. C. Luckmann, je eden najznamenitejših trgovcev, ki jih je rodilo naše mesto. Rojen 17. septembra 1798 v Ljubljani, je vstopil po dovršenih študijah najprvo (1816) v službo pri špedicijski tvrdki J. B. Egger v Beljaku ter odšel nato v Nürnberg, kjer se je od 1818—24 v veletrgovini Nikolaja Paraviso pridobil temeljitega poznavanja trgovskih prilik Srednje Evrope. Vrnivši se v Ljubljano, je kupil od veletrgovca Gašperja Kanduča njegovo komisijsko in špedicijsko podjetje in odprl 1825 v očetovi hiši (tedanja št. 54 Kapucin predm.) tvrdko L. C. Luckmann, ki je odslej vršila trgovino z deželnimi pridelki in kolonialnim blagom na debelo. Bavila se je v začetku tudi s špedicijo, a jo okoli 1850 prepustila špediterju Francetu Pirkerju. Glavni domači pridelki, ki jih je izvažala v Trst in Reko, v Italijo do Sicilije in v južno Nemčijo, so bili deteljno seme, slive, fižol, ježica, lim, pepelika itd. Tvrdka L. C. Luckmann je delovala do l. 1907., torej 82 let, ko jo je prevzela podružnica avstr. Kreditnega zavoda za trgovino in obrt.

Poleg te trgovine na debelo so Luckmanni pozneje (1870) odprli še nadrobno trgovino s kolonialnim in šperecijskim blagom, ki je poslovala na vogalu Schellenburgove in Slonove ulice do l. 1893.

Podjetni Lambert Luckmann se ni zadovoljil samo z uspehi svoje trgovine. Že 1850 je prevzel za Mihaelom Smoletom upravo poštnih hlevov v Ljubljani in poštnega urada v Grosupljem ter oskrboval tudi pošto vožnjo med Ljubljano in Višnjo goro, ki mu je donášala precejšnje dobičke. L. 1855. je kupil na dražbi Anton Dolničarjevo posestvo v Bervacih pri Šmarju na Dol., ki je ostalo v lasti Luckmannovih do 1908. Dne 6. junija 1857 je prešel v njegovo last hotel »Bavarski dvor«, ki ga je bil na Smoletovem travniku »Srednji štuk« na Dunajski cesti l. 1852. sezidal neki Stadler. Ta hotel je podedovala po Lambertu l. 1876. njegova hčerka Amalija, poročena s trgovcem in užitninskim zakupnikom Ivanom Vilharjem iz Planine na Notranjskem. Hotèl je prenehal, ko je poslopje kupila 27. avgusta 1910 Gospodarska Zveza in ga preuredila za svoje poslovne potrebe.

L. 1870. je tvrdka L. C. Luckmann kupila tudi hotel Luizine toplice (Hotel Louisenbad, danes »Hotel Toplice«) na Bledu, a ga že 1873 prodala za 48.000 fl. Kamilu grafu Aichelburgu. Tvrdka se je začela izza 1865

baviti z bančnimi posli, zlasti z meničnim eskomtom. Njeni bančni prostori so bili v levem pritličju trakta na dvorišču.

Važna je vloga Lamberta Luckmanna tudi v zgodovini naše industrije. Bil je med ustanovitelji Kranjske industrijske družbe. Nje početki so bili, kar danes malodko ve, v Ljubljani, nje prvo podjetje paromlin v današnji Slomškovi ulici, ki sta ga bila 1859 ustanovila Miha Ambrož, poznejši prvi slovenski ljubljanski župan in Ivan Pothorn. Ta paromlin je prešel dne 1. decembra 1862 v last trgovske družbe »C. kr. privil. paromlin v Ljubljani«, v kateri so bile tvrdke L. C. Luckmann, C. C. (= Karl Kanut) Holzer in Vincenc Seunig. Te tvrdke so ustanovile l. 1869. v zvezi z dediči Karla barona Zoisa in trgovcem Aleks. Drevom »Kranjsko industrijsko družbo« (dovolilo ministrstva notranjih stvari z dne 15. avgusta 1869, vpis v trgovski register 18. septembra 1869). Trvdka L. C. Luckmann je bila pri tem udeležena s 320 delnicami po 1000 fl., torej 320.000 fl. Kot ustanovna pridobitev je prešel v last družbe ljubljanski paromlin, ki je obratoval do l. 1901., ko ga je K. I. D. prodala Kongregaciji sv. Vincencija Pavelskega (danes je poslopje preurejeno v »Marijin dom« usmiljenih sester).

Pot do velikega industrijskega podjetja, kakršno je danes, si je K. I. D. odprla v naslednjih letih. Pokupila je 1870 od dedičev Karla barona Zoisa Zoisove fužine, železarne in rudnike na Javorniku, Boh. Bistrici, Stari Fužini, Radovini in Mostah pri Žirovnici, 1871 od Viktorja Ruarda njegove železarne, na Savi, Jesenicah, v Mojstrani in Globokem pri Podnartu, rudnike na Begunjščici, Golici, Rožiči in obširna posestva bivšega gospostva Bled na Pokljuki, Jelovici, Belci, Martuljku in v Pišenci. L. 1873. pa sta prešla v njeno last še prej baron Ditrichovo, takrat kneza Jožefa Sulkovskega gospostvo Tržič z jeklarno in pilarno in velikimi gozdnimi kompleksi, l. 1874. pa Stanislava pl. Jabornegga jeklarna v Slapih pri Tržiču.

Te ogromne pridobitve, s katerimi je postala K. I. D. (če izvzamemo jeklarne v Beli peči) na mah gospodar skoraj vse stare železarske industrije na Gorenjskem, so zahtevale velikih finančnih žrtev, ki so daleč presegale družbeno glavnico. Ravnatelj K. I. D., Lambertov sin Karl Luckmann, je moral napeti vse sile, da je družbo rešil pred insolenco. Posrečilo se mu je to s pomočjo tvrdke L. C. Luckmann, ki je podpirala K. I. D. z vedno novimi krediti. Pasivni obrati, kakor Tržič in Mojstrana, so se prodali, prvi tvrdki Glanzmann & Wachter, ki je 1885 tam ustanovila danes slovečo predilnico in tkalnico, Mojstrana pa tvrdki Amann, Hartmann in Beinkofer, ki je zgradila v Mojstrani veliko cementarno. Prvih 10 let svojega obstoja ni K. I. D. izplačevala nobenih dividend, šele od 1879 naprej, ko se je njeno stanje vidno boljšalo, je začela izplačevati 1—2odstotno dividendo.

Lambert Luckmann je bil tudi med ustanovitelji ljubljanske plinarne, ki jo je zgradila l. 1863. v Fabriški, danes Resljevi cesti, trvdka L. A. Riedinger v Augsburgu. V »Ljubljanski delniški družbi za plinsko razsvetljavo«, ki se je takrat ustanovila s kapitalom 175.000 fl. in katere prvi predsednik je bil Lambert Luckmann, so bili poleg tvrdke L. C. Luckmann udeleženi še ljubljanski trgovci in podjetniki Andrej Malič, dr. Nikolaj Recher, Anton Samassa in Vincenc Seunig. Večino družbenih delnic si je 1906 pridobila mestna občina ljubljanska, l. 1917. pa je družba likvidirala in prodala plinarno mestni občini.

Poleg vse te velike delavnosti v svojem privatnem poklicu se je Lambert Luckmann s pridom udeleževal tudi v javnem življenju. Pri Kranjski hranilnici je bil član od 1829 do smrti, od 1851—52 v njenem ravnateljstvu, od 1863—67 pa njen kurator. Od 1830—48 je bil substitut prisodnikov trgovskega stanu pri ljublj. trgovskem in meničnem sodišču, od 1834—51 član ljublj. trgovske reprezentance, predhodnice ljublj. trgovskega gremija, od 1851—66 prvi predsednik novoustanovljene Trgovske in obrtne zbornice za Kranjsko, ki jo je od 1861—66 zastopal tudi v kranjskem deželnem zboru. Bil je od 1861—64 tudi član ljublj. občinskega sveta. L. 1848 je bil namestnik grofa Antona Auersperga v Frankfurtskem parlamentu.

Iz zakona (5. avgusta 1832) z Žaneto Meyer, hčerko bogatega Janeza Friderika Meyerja, predsednika trgov. apelacijskega sodišča in načelnika trgovskega gremija v Nürnbergu, je imel 5 sinov in hčerki Marijo in Amalijo. Marija se je poročila l. 1849. kot 15letno dekle s 50 let starejšim hrvaškim vlastelinom Valentinom Polikarpom Parovičem iz Čabra. Zakon pa ni bil srečen in Marija je umrla 1900 po dolgi duševni bolezni v sanatoriju Svetlin na Dunaju. Njena je bila trinadstropna hiša št. 9 na Aleksandrovi cesti, v katero se je tvrdka L. C. Luckmann l. 1894. preselila. Amalija Luckmann, druga hčerka Lambertova, se je poročila 1855 z ravnateljem užitninskega zakupa Ivanom Vilharjem, ki smo ga že prej omenili.

Od Lambertovih 5 sinov (Ivan, Jožef, Karl, Anton in Teodor) so se prvi štirje močnejše udeleževali v naši trgovini in industriji, dočim je Teodor po očetovi smrti podedoval posestvo v Bervacih pri Šmarju na Dol. ter vodil od 1870 tamošnji poštni urad in upravo poštnih hlevov v Ljubljani, prvega do 1894, slednjega pa do 1915.

Lamberta Luckmanna sinovi

Vsi, razen Teodorja, so se že pred očetovo smrtjo (31. marca 1876) uspešno udeleževali v trgovini ali industriji in oblikovali naše pridobitno življenje.

1. Najstarejši, Ivan Luckmann, roj. 12. junija 1836 v Ljubljani, umrl 16. septembra 1893 na Črnučah, se je po dovršeni Mahrovi šoli že zgodaj udeleževal v očetovi tvrdki. L. 1870. je prevzel od Gustava Stedryja njegovo kolonialno in špecerijsko trgovino na vogalu Schellenburgove in Slonove ulice in jo vodil od 1883 pod tvrdko Ivan Luckmann z lepim uspehom do svoje smrti (1893). Iz zakona z Adelo Rack, hčerko ljubljanskega odvetnika in predsednika odvetniške zbornice dr. Antona Racka, je imel 9 hčerk, ki so se vse poročile. Sin edinec Hanno Luckmann, roj. 1882, ki je bil po raznih službah v domačih in inozemskih industrijskih podjetjih postal 1927 ravnatelj železarn v Zenici, je nenadoma preminul (za kapjo) 1931 na lovu pri Podpeči.

2. Drugi Lambertov sin, Jožef Luckmann, v Ljubljani roj. 7. februarja 1840 in umrl 10. marca 1906, je po dovršeni Mahrovi trgovski šoli od 1856 do 1860 praktical pri znani banki J. H. Stametz na Dunaju, se vrnil 1861 v Ljubljano in vstopil v očetovo tvrdko, kjer je dobil 1864 prokuro in katero je od 1876 naprej vodil bolj ali manj samostojno. Bil je od 1869 upravni svetnik, potem predsednik in podpredsednik Kranjske

industrijske družbe, od 1870 cenzor Avstroogrške banke, postal po očetovi smrti (1876) tudi predsednik Ljubljanske delniške družbe za plinsko razsvetljavo, od 1874 upravni svetnik in pozneje likvidator Kranjske eskomptne banke. Od 1879 do 1883 je bil tudi ljubljanski občinski svetnik in kot tak mnogo deloval za olepšavo mesta.

Najočitnejše sledove svoje javne delavnosti je zapustil pri Kranjski hranilnici, v kateri je bil od 1872 do 1885 član ravnateljstva, od 1886 do 1888 kurator in po smrti Aleksandra Dreva od 1889 do 1906 nje predsednik. Kot tak je vneto podpiral vsa humanitarna društva in ustanove (Elizabetno otroško bolnišnico, Rdeči križ itd.). Na njegovo pobudo se je ustanovilo že 1886 Društvo za zidanje delavskih hiš, ki je v razdobju od 1887 do 1907 s pomočjo Kranjske hranilnice sezidalo za Bežigradom celo vrsto snažnih delavskih domov, od katerih nosi najlepši, sezidan l. 1907., naslov »Luckmannova hiša« v spomin na ustanovitelja in vnetega pospeševalca te kolonije.

Iz zakona z Luizo Mallner, hčerko ljubljanskega trgovca in poznejšega (1850) hotelirja na Bledu, Andreja Mallnerja (njegov »hotel Mallner«, mnogokrat razširjen in prenovljen, je današnji Park-hotel), se je Jožefu Luckmannu rodil poleg 5 hčerk 18. dec. 1872 še sin edinec Jožef Luckmann ml., ki je postal po raznih pripravljalnih službah na Dunaju in v Berlinu 1898 javni družabnik komanditne družbe L. C. Luckmann ter jo po očetovi smrti samostojno vodil do začetka 1907. V tem letu je ustanovil Avstr. kreditni zavod za trgovino in obrt svojo podružnico v Ljubljani. Dasi je bila tvrdka L. C. Luckmann visoko aktivna, je Jožef Luckmann ml. zaradi prevelike odgovornosti, ki jo je imel z upravo zelo znatnih rodbinskih vsot, naloženih v tvrdki L. C. Luckmann, predlagal komanditistom izročitev tvrdke Kreditnemu zavodu. Izročitev se je izvršila 1. aprila 1907 ob sočasni likvidaciji tvrdke L. C. Luckmann; njena menična listnica, ki jo je prevzel Kreditni zavod, je znašala 2 milijona zlatih kron.

Jožef Luckmann ml. je dobil mesto ravnatelja ljubljanske podružnice Kreditnega zavoda. Dovedel jo je do močnega razvoja, ki je posebno narasel, ko se je 1912 sezidalo novo moderno bančno poslopje v Prešernovi ulici 50. S postankom naše kraljevine se je podružnica Kreditnega zavoda za trgovino in obrt na Dunaju nacionalizirala in preosnovala v samostojno banko pod naslovom »Kreditni zavod za trgovino in industrijo«. Jožef Luckmann ml. je postal njen vodilni upravni svetnik, od 1929 pa nje podpredsednik.

3. Tretji Lambertov sin, Karl Luckmann, roj. 8. avgusta 1841 v Ljubljani, umrl 24. julija 1906 na Bledu, poleg očeta najmočnejša osebnost Luckmannove rodbine, slovi še danes kot reorganizator in drugi ustanovitelj Kranjske industrijske družbe. Po dovrstitvi Mahrove trgovske šole je vstopil sprva v službo pri Meyer-Merzovi predilnici v Augsburgu, odkoder je bil že 1862, star komaj 21 let, poklican za ravnatelja ljubljanskega paromlina. Leta 1869. je prešel v upravo novoustanovljene Kranjske industrijske družbe in postal njen ravnatelj, mesto, ki ga je zavzemal skozi 37 let do svoje smrti. Karl Luckmann je bil eden najgenialnejših kranjskih industrijalcev polpretekle dobe. Sila podjeten in iznajdljiv, z bistrim pogledom v bodočnost, je znal Kranjsko industrijsko družbo iz prvotnih težav dovesti do enega največjih podjetij na Slovenskem. Posrečilo se mu je 1888, zagotoviti družbi sodelovanje slovite tvrdke Vogel

in Noot (Wartberg-Mürztal-Dunaj), ki je pridobila za finančno podkrepitev K. I. D. tudi še bančno podjetje Julija Borna v Berlinu. Že prej (1872) je eden izmed prvih v Avstriji preuredil 1872 veliki plavž na Javorniku za izdelovanje dragocenega ferro-mangana, uvedel v naslednjih letih na Savi in Jesenicah sodobni turbinski pogon in izdelovanje plavanega železa po Siemens-Martinovim sistemu, poskrbel za lažje izkoriščanje obširnih gozdnih predelov na Jelovici (Podkorito), Komarči in Pokljuki z vzpenjačami in ustanovil konec 19. stoletja velike plavže v Skednju pri Trstu, kjer se je železna ruda, prihajajoča poceni po ladjah iz Španije, severne Afrike, Grške in Kavkaza, topila in odpošiljala v gorenjske železarne KID. Izposloval je s pomočjo Jožefa barona Schwegla, Jožefa viteza Pogačnika in dr. v letih 1902—3 gradnjo bohinjske železnice, ki je mogočno poživela podjetje KID. Izkoristil je tudi veliko vodno silo Radovine v Vintgarju za napravo nove električne centrale, ki je dovajala tok razširjenim podjetjem na Savi in Javorniku.

Karl Luckmann je bil od 1878 član Kranjskega dežel. zbora, kjer je zastopal veleposestniško kurijo, svetnik Trgovske in obrtniške zbornice za Kranjsko ter član državnega železniškega sveta, kjer je odločilno vplival na gradnjo bohinjske železnice.

Iz zakona (23. januarja 1869) z Melanijo Macowitz, hčerko tržaškega trgovca Henrika Antona Macowitza, se mu je rodilo 6 sinov (Anton, Karl, Pavel, Henrik, Lambert in Herbert), od katerih so si prvi trije izbrali častniško karijero, dočim so se ostali trije udeleževali v industriji.

4. Četrti sin Lamberta je bil **A n t o n L u c k m a n n**, v Ljubljani rojen 16. marca 1844 in umrl 19. novembra 1924, ki se je uveljavljal kot trgovec in industrijalec.

L. 1868. sta on in Janez Matevžé, rojen l. 1848. v Ljubljani kot sin krakovskega gostilničarja Jožefa Matevžeta, ustanovila v Trstu tvrdko z deželnimi pridelki »Luckmann & Mattheusche«. Iz Ljubljane ju je zalagal s fižolom in s celimi vagoni slovitega krakovskega zelja Franc Jakopič, oče našega slikarja Riharda Jakopiča. Tvrdka je zelo dobro uspevala, vendar pa je Anton Luckmann 1883 izstopil iz nje in se vrnil v Ljubljano, dočim jo je Matevže uspešno vodil še do 1898.

V Ljubljani je Anton Luckmann postal industrijalec. L. 1883. sta bila Samuel Hirschsohn in Hermann Steinberg zgradila na Ljubljanskem polju ob Šmartinski cesti tvornico za lim, ki jima pa je 1884 pogorela, na kar sta šla oba v konkurz. Tvornično pogorišče je kupila nato tvrdka L. C. Luckmann, v katero je bil Anton vstopil kot javni družabnik, za 31.000 fl in jo na novo sezidala. A že l. 1886. je tvornica vnovič pogorela. Tedaj je tvrdka Luckmann, iz katere je Anton Luckmann izstopil kot javni družabnik, tvornico prodala novoustanovljeni komanditni družbi Luckmann & Bamberg, v kateri sta bila javna družabnika Anton Luckmann in tiskar in založnik Otomar Bamberg. Podjetje, ki ga je vodil Anton Luckmann trgovsko, prejšnji lastnik Hermann Steinberg pa tehnično, je zelo lepo prospevalo. Leta 1903. je družba Luckmann & Bamberg prodala tvornico za lim »Delniški družbi za kemično industrijo na Dunaju (Aktien-Gesellschaft für chemische Industrie in Wien), katera jo še danes vodi.

S svojimi podjetji si je pridobil Anton Luckmann lepo premoženje. L. 1894. je kupil od Franca Ravniharja grad Jamo v Zgornji Šiški (danes

Krekova gospodinjska šola), 1910 pa od dedičev Vincenca Seuniga hiši na Erjavčevi cesti 2 in 4, odnosno v Gradišču 4, nadalje okoli 116.000 m² sveta v Šiški in v okolici tvornice za lim na Ljubljanskem polju.

Anton Luckmann je bil od 1904, potem od 1919—24 v ravnateljstvu Kranjske hranilnice, nje kurator pa od 1909—1918. Po smrti brata Jožefa je bil od 1907—1924 predsednik Elizabetine otroške bolnišnice. Iz zakona z Ninko Galletovo, hčerko graščaka Karla Galleta na Bistri pri Borovnici, so se mu rodili sinovi dr. Friderik, Hubert in Franc Luckmann; prvi je odvetnik v Ljubljani, drugi pa industrijalec v Račah pri Mariboru.

S tem končamo opis poglavitnih zastopnikov Luckmannove rodbine, kolikor so očitneje posegli v razvoj našega pridobitnega gospodarstva. Treba je h koncu še par besed o usodi Luckmannove hiše in zidavi poslopja glavne pošte v Ljubljani.

Zidava poslopja glavne pošte

Dejanska izročitev Luckmannove hiše, prodane 2. avgusta 1893 poštnemu erarju, se je izvršila 1. februarja 1894. Hišo in stranska poslopja so v tem letu podrli. Temeljni kamen novi poštni stavbi je bil položen 21. maja 1895, poslopje pa dovršeno 1. novembra 1896. Skupni stroški te stavbe, ki jo je izvršil stavbenik Filip Supančič, so znašali s stavbiščem vred 270.000 fl. Poslopje je zidano v italijanskem renesančnem slogu s kupolo med pročelji na Prešernovo in Schellenburgovo ulico, iz katerih držita po en uvoz na dosti prostrano dvorišče, medtem ko je glavni dohod za stranke na vogalu s tremi steklenimi vrati. Poslopje glavne pošte se je že kmalu po potresu izkazalo za pretesno. Poštni hlevi, ki so ji Luckmanni opravljali do 1915, so napravili prostor avtomobilskim garažam. Govori se sedaj mnogo o tem, da se bo poslopje dvignilo za eno nadstropje. Bolje bi bilo dokupiti Scagnettijevo hišo in na tem obširnem stavbišču dozidati novo poštno palačo, ki bi s projektirano pasažo vred mogočno vplivala na razvitek prometa, pa tudi na oplešavo Schellenburgove ulice.

Ostale trgovine in obrti v Luckmannovi hiši

Še preden so začeli Luckmanni izvrševati nadrobno trgovino s špecerijskim in kolonialnim blagom (1870—93), je imel v njihovi hiši in sicer od 1850 Matevž Oitzinger, roj. 1823 v Zabnici v Kanalski dolini na Koroškem, majhno špecerijo, katero pa je konec 1860 opustil in živel odslej kot trgovski potnik. Za njim sta se v kratki dobi vrstila trgovca Ferdinand Lužar (Luschar), roj. 1836 v Ljubljani, sin gimnazijskega profesorja Jurija Lužarja in Ivane Zanier, od 24. oktobra 1862 pa Gustav Stedry, roj. 1839 v Ljubljani, ki je tod imel svojo trgovino s špecerijskim blagom do 1870. Dne 22. decembra 1870 pa je (glej obrtni register 1870, št. 65 in 93) odprl na vogalu svoje hiše Ivan Luckmann svojo trgovino z materialnim in špecerijskim blagom in z barvami ter jo vodil do 1893, dočim je bil obrtni list za komisijsko eskomtno in incaso podjetje izdan Jožefu Luckmannu 1. julija 1884. Kakor vemo, je to podjetje poslovalo v levem dvoriščnem traktu Luckmannove hiše do 1894, ko se je preselilo na današnje Aleksandrovo cesto 9.

Poleg teh trgovin so bili v Luckmannovi hiši še razni majhni obrtniki, tako čevljar Andrej Z i t t e r e r (od 1850), brivec Franc Jurešič (1856—61) in Eduard Calderaris (od 1862), steklar Franc K l e m e n s (od 1861), krojač Jožef Schidan (od 1872), čevljar Jožef Strohmaier (od 1873) in urar Jožef G e b a (1880—90), ki je imel svojo izložbo na Slonovo ulico. Poleg njega je bila od 1884—90) konfekcijska trgovina Morica Neumanna.

SKLEP

Razvoj Schellenburgove ulice, kakršnega prikazuje pričujoča razprava, je tipičen za spreminjajočo se gospodarsko strukturo prometno važnih predelov v rastočih mestih.

Prastara prometna proga iz severa na jug, ki jo označuje še danes skoraj neizpremenjena črta Schellenburgove ulice, je potekala ves srednji vek in v prvih treh stoletjih novega veka na skrajni zapadni periferiji ljubljanskega mesta.

Vso to dobo je bila ulica t r g o v s k o m r t v a, ker se je trgovski promet, bodisi po narodi stvari, bodisi po važnih zunanjih vplivih, osredotočil v ograjenem, s trgovskimi privilegiji zaščitenem mestu.

Okolica ulice je tedaj, če že ne več kmetska, pa vsaj vrtnarska. Plemstvo in obogatelo meščanstvo ima tu svoje obširne vrtove, sadovnjake in njive, ki mu nudijo razen materialnih dobrin tudi potrebnega razvedrila v prosti naravi. P r v e s t a v b e, ki nastanejo tu, so izvečine p r i s t a v e. (Dinzl, Erberg, Walter, Ziegelfest, Fechner), v katerih pa gospoda ne stanuje. Za čuda trdovratno se držita obseg in oblika teh zemljiških kompleksov skozi stoletja. Po večini so se ohranili skoraj neizpremenjeni do danes. (Primerjaj Valvazorjeve grafične slike Schellenburgove ulice z današnjo katastralno mapo!).

V drugi polovici 18. stoletja se polagoma izgublja vrtnarski ali pristavski značaj Schellenburgove ulice. Plemstvo in meščanstvo si postavi v njej, zapustivši zatohlo mestno obzidje, nova, udobna s t a n o v a n j s k a p o s l o p j a (Erberg, Rudolf, Puchentall, Gallenberg).

Ko padejo srednjeveške utesnitve svobodnega prometa, je prvi obrtnik, ki se naseli v oživeli ulici, g o s t i l n i č a r (Malič, Kramel, Juvan). Njemu sledita pek in prevoznik, pozneje pa mali čevljar, krojač, branjevec, brivec in izvošček. P r v i t r g o v e c, ki se pojavi v tem predmestnem okolju, je t r g o v e c z v i n o m (Malič), kmalu za njim trgovec z d e ž e l n i m i p r i d e l k i (Luckmann, Hoinig), ki je v dobi, ko še ni železnic, večkrat tudi spediter (Luckmann). Dosti pozneje vzniknejo špacerijske trgovine, kramarije in trafike, ki že kažejo, da se je začelo predmestje tesneje spajati z mestnim jedrom.

Čez čas nastajajo v ulici znatne postojanke prometnega (pošta) in socialnega (Kazina, hotel Malič, Čitalnica) življenja. Vrtovi in njive se izpremené v iskana stavbišča. Mesto se širi na zapad, ulica, ki ne poteka več na robu mestne naselitve, se tlakuje in kanalizira. Zadnji ostanki nekdanjih pristav in hlevov izginjajo.

Čim bolj postaja ulica mestna, tem bolj se pojavljajo v njej s p e c i a l n i m e s t n i o b r t i (knjigovezi, krznarji, rokavičarji, jermenarji, tapetniki, puškarji, cvetličarji, barvarji, urarji, mehaniki) in s p e c i a l n a t r g o v s k a p o d j e t j a (trgovine z delikatesami, papirjem, peri-

lom, modnim blagom, knjigarne, drogerije itd.). Pritlični prostori starih poslopij, ki so se strnila v enotno hišno črto, se čedalje bolj spreminjajo v izložbe in prodajalne; tam, kjer se zidajo nove hiše, se pritličje od vsega početka namenja za trgovske prostore.

Zadnjo stopnjo razvoja: dokončno izobrazovanje v središče trgovskega in prometnega življenja, doživlja ulica v naših dneh. Asfaltirano cestišče in pločniki, tramvajaska proga, vrsta veletrovin, bank in zavarovalnic, moderne izložbe, svetlobna reklama, sodobne kavarne in bifeji uvrščajo Schellenburgovo ulico med prve ulice velike Ljubljane.

Viri: Davčni urbarji mesta Ljubljane 1680—1771; Ročni urbarji Starega mesta (Altstädtische Gült) 1772—75, 1779—84, 1787—91; Urbarji meščanskega špitala 1707 in 1725—29 v mestnem arhivu ljubljanskem; Zemljiška in zastavna knjiga (Grund- und Satzbuch) Kapucinskega predmestja; Zemljiška in zastavna knjiga imenja Novi svet in Jamnikov dvor (Gült Neuwelt und Jamnigshof), zbirka dotičnih zemljknižnih prepisov (Umschreibungen); Arhiv deželne deske kranjske, vse v arhivu Okrožnega sodišča v Ljubljani; Fasc. 233, pogodbe (Verbriefungen) III. 1773—76 in fascikel »Kasino« v mestnem arhivu; Maticе stolne župnije 1740—85, frančiškanske župnije od 1785—1860; Šematizni ljubljanskega gubernija 1819—48; Konskribcijske pole ljudskij štetij 1830, 1857, 1869, 1880, 1890, 1900; Knjiga obrtnikov 1850, Obrtni registri od 1860—1910. Imenik meščanov stolnega mesta Ljubljane 1786—1899, vse pri poglavarstvu mesta Ljubljane.

Slovstvo: Henrik Costa, Reiseerinnerungen aus Krain, Ljubljana 1848; Henrik Costa, Das Casino in Laibach, M. H. K. 1864, 97—99; Gustav Dzimski, Laibach und seine Umgebungen, Ljubljana 1860; Peter pl. Radics, Führer durch Krain und die Landeshauptstadt Laibach 1888; Isti: Neuere und neueste Häuser in Laibach: Das Haus Schleimer, L. Zg. 1912, št. 90 in 91; Vrhovec, Jakob Schell pl. Schellenburg L. Z. 1888, 87—93, 164—172; Vrhovec, Die landesfürstl. Hauptstadt Laibach, Ljubljana 1886, 193—99; Schivitz, Der Adel in den Matriken von Krain; Anton Globočnik, Der Adel in Krain, M. M. K. 1899, 53—64; Anton Koblar, Ljubljančani 17. stoletja I. M. K. 1900, 190—92, 219, 235, 239; Spomenica ob dvestoletnici uršulinskega samostana, Ljubljana 1902; Občinska uprava dežel. stolnega mesta Ljubljane 1912—14; Nestor (Iv. Vrhovnik), Iz stare Ljubljane, Jutro 1923, št. 284, 286; Staroslav (Iv. Vrhovnik), Gostilne v stari Ljubljani 1926; Fr. Šemrov, Ljubljanska pošta, Lj. 1927; France Stele, Valvazorjeva Ljubljana, G. M. S. 1928 70—98; Dr. Rudolf Andrejka, Najstarejše ljubljanske industrije, Kronika 1934, 58—59. Dr. Rudolf Andrejka, Znameniti slovenski trgovci, Trg. Tovariš 1936, šte. 8/9, s. 137.

